

Naujojo Amsterdamo (Niujorko) lotyniškosios mokyklos rektorius Aleksandras Karolis Kurcijus (1659–1661): JAV lenkų istoriografijos mito dekonstrukcija

Dr. Aivas Ragauskas

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius
El. p. aivas.ragauskas@if.vu.lt
ORCID ID: 0000-0001-9880-686X

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas XX a. 3–6-ojo dešimtmečių JAV lenkų istoriografijos sukurtas „lenko intelektualo pirmeivio“ mitas, skirtas iš Lietuvos atvykusiam švietėjui Aleksandrui Karoliui Kurcijui (Alexander Carolus Curtius), Naujojo Amsterdamo (Niujorko) lotyniškos mokyklos rektoriui (1659–1661). Pasitelkus dekonstrukcinę prieigą siekiama atkleisti jo sukūrimo istorinius, kultūrinius ir politinius kontekstus, identifikuoti kūrėjus (M. Haiman ir kt.), nustatyti jo santykį su šaltiniais ir kita istoriografija.

Esminiai žodžiai: *Aleksandras Karolis Kurcijus (Curtius), Naujasis Amsterdamas (Niujorkas), lotyniška mokykla, istoriografija, mitas, dekonstrukcija.*

Abstract. The article analyses the 1930s–1960s. The myth of the “Polish intellectual pioneer”, created by the Polish historiography in the USA, is devoted to the newcomer from Lithuania educator Alexander Carolus Curtius, the rector of the Latin school in New Amsterdam (New York) (1659–1661). The deconstructive approach aims to reconstruct the historical, cultural and political contexts of its creation, to identify its creators (M. Haiman et al.), and to establish its relationship to sources and other historiography.

Keywords: *Alexander Carolus Curtius, New Amsterdam (New York), Latin School historiography, myth, deconstruction.*

Įvadas

Lotyniškosios mokyklos Naujajame Amsterdame (Niujorke) XVII a. viduryje (1659–1661) rektorius liuteronas Aleksandras Karolis Kurcijus (*Alexander Carolus Curtius* († apie 1668)¹ – puikiai žinomas XVII a. Lietuvos ir Amerikos švietimo veikėjas, palikęs pėdsaką ir Slovakijoje, Olandijoje bei Vokietijoje. Ši neeilinė asmenybė ypač svarbi Lietuvos bei Lenkijos visuomenėms, laikoma vienu iš istorinio kultūrinio pasididžiavimo objektu, liudijančių aukštą jų švietimo lygį praeityje. Buvo bajoriškos kilmės, kilęs iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (*Nobilis Lithuanus*). Apie A. K. Kurcijų rašyta daug, tačiau iki pastarojo meto buvo žinoma mažai: studijavo Leipcigo ir Leideno universitetuose, buvo teologijos daktaras, teisės licenciatas ir medicinos daktaras, susijęs su didikais Radvilomis. Paskelbtos 1662 m. Leideno universitete apgintos medicinos daktaro tezės bei 1659 m. laiškas didikui Boguslovui Radvilai. Pastarajame dešimtmetyje naujais šaltiniais ir tarptautinės istoriografijos duomenimis pagrįsti šio straipsnio autoriaus vykdyti tyrimai leido atskleisti nemažai neištirtų dalykų. Paaiškėjo, kad šis intelektualas apskritai pasižymėjo išskirtiniu profesiniu ir geografiniu mobilumu bei dideliu produktyvumu. Jis studijavo Paryžiuje ir Romoje, tapo konvertitu (iš kataliko virto liuteronu), XVII a. 5–6-ajame deš. mokytojavo Slovakijoje bei Lietuvoje, galiausiai XVII a. 7-ajame deš. profesoriavo Kylio universitete (*Academia Christiana Albertina*) Šlėzvinge-Holšteine.

Apie dvejus metus – 1659 m. liepą – 1661 m. liepą – lotyniškoje mokykloje Naujajame Amsterdame (New Amsterdam, New York; toliau tekste – *Naujasis Amsterdamas, Niujorkas*) rektoriavęs mokytojas iš Lietuvos neabejotinai priklauso JAV lenkų istorinių kultūrinių didvyrių panteonui. Jis jame užima svarbią ir garbingą „pirmojo lenkų intelektualo“ Amerikoje vietą, todėl JAV lenkų istoriografijoje jam skirta daug dėmesio. Galima teigti, kad buvo sukurtas savotiškas jo mitas. Kai kurie autoriai netgi nepasitenkino tuo, kad XVII a. vid. Naujojo Amsterdamo šaltiniuose „profesoriumi iš Lietuvos“ įvardijamą daktarą A. K. Kurcijų nuosekliai vadino „lenku mokytoju“. Veda mas „sakralaus“ JAV lenkų diasporai siekio dar labiau pagrįsti šio istorinės asmenybės „lenkiškumą“ ir „pragmatiško“ slavisto intereso – įrodyti senas, netgi XVII a. vidurį siekiančias rusų ir lenkų kalbų dėstymo JAV tradicijas, istorijos daktaras, Kolumbijos universiteto Slavistikos katedros asistentas Sigismund John Sluszkas (Zygmunt Jan Słuszkas, 1911–1976) dargi teigė, kad A. K. Kurcijus lotyniškoje mokykloje bandė

¹ Išlikusiuose šaltiniuose straipsnio herojus paprastai vadinasi ir yra vadinamas *Alexander Carolus Curtius*. Nagrinėjamoje JAV lenkų istoriografijoje dar figūruoja „lenkiški“ asmenvardžiai – *Aleksandr Karol Kurcz, Kurczewski, Kurcysz*. Lietuvių istoriografijoje paplitęs neistoriškas asmenvardis *Kuršius*, paremtas tik kartą olandiškuose istoriniuose šaltiniuose per klaidą užrašytu netiksliu lotynišku asmenvardžiu *Cursius*. Šiame straipsnyje vartojama lotyniško asmenvardžio lietuviška transliteracija – *Kurcijus*. Dėl autentiškiausio asmenvardžio bus apsispręsta remiantis A. K. Kurcijaus genealoginio ir heraldinio tyrimo rezultatais.

dėstyti... lenkų ir rusų kalbas. „Slavisto“ A. K. Kurcijaus įvaizdis pakankamai paplito ir sukėlė tam tikrą sumaištį netgi akademinėje istoriografijoje (žr. žemiau).

Šio straipsnio **tikslas** – išanalizuoti JAV lenkų istorikų sukurtą „lenko pirmojo intelektualo“ A. K. Kurcijaus mitą, jį dekonstruojant. To siekiama įgyvendinant šiuos **uždavinius**: a) atskleisti mito sukūrimo istorines, kultūrinės ir politines aplinkybes, b) kritiškai išanalizuoti svarbiausių autorių – mito kūrėjų teiginius, atskleidžiant jų santykį su šaltiniais ir istoriografija *versus* istorine tikrove, c) atskirai aptarti radikaliosią – jau minėto Sigismund J. Sluszkos teiginį. JAV lenkų istoriografijoje A. K. Kurcijus eksponuojamas ne kaip eilinis atvykėlis, o būtent kaip Naujojo Amsterdamo (Niujorko) lotyniškosios mokyklos rektorius. Tik dėl šios pareigybės užėmimo jis sulaukė išimtinio istorikų dėmesio. Tačiau tyrime analizuojama ne A. K. Kurcijaus biografija, o jos vieta JAV lenkų istoriografijoje.

Klausimas aktualus keliais aspektais. Jis svarbus A. K. Kurcijaus biografijos ir JAV lenkų istoriografijos tyrimams, taip pat Niujorko istorijai bei JAV švietimo istoriografijai. Klausimo ištyrimas svarbus ir kitam tyrimui – ne mažesnio tyrėjų dėmesio verto A. K. Kurcijaus įvaizdžio JAV lietuvių istorikų darbuose atskleidimui, kas bus atlikta atskiroje publikacijoje.

Istoriografijoje klausimas nebuvo nagrinėtas. Pažymėtinos tik kai kurios kritiškos žymiausių bendresnių JAV lenkų istorikų veikalų recenzijos, paskelbtos daugiausia amerikiečių autorių (plačiau žr. žemiau). Robert F. Byrnes JAV lenkų istoriko Joseph A. Wytrwal knygą „Poles in American History and Tradition“ apibūdino kaip „product of an unskilled, but devoted historian“. Istoriko nuomone, „this is an unsatisfactory volume even for the popularization function for which it was designed“². Patys JAV lenkų autoriai ilgai gyveno savotiškame tautiniame „burbule“, vieni kitus dažniausiai tik girdavo, o jeigu peikdavo, daugiausia dėl smulkmenų. Daugiau kritikos jie sulaukdavo iš komunistinės Lenkijos autorių. Tai irgi nebuvo dažnas dalykas. Atrodo, kad vengta tai daryti dėl patriotinių sumetimų. Tačiau jau lenkų istorikas Longin Pastusiak pastebėjo, kad ribos tarp legendų, tikimybių ir istorinių faktų kai kuriose JAV lenkų istorikų publikacijose neryškios ar išnyksta. Šaltinių spragos jose „užtaisomos“ vaizduote, hipotezėmis ir prielaidomis³. Antai to paties Joseph A. Wytrwal knygų recenzijose Lenkijos tyrėjai nepraleisdavo nurodyti neistoriškus dalykus, pavyzdžiui, kad jose „lenkų laivai plaukioja po visas pasaulio jūras dar iki Kolumbo“⁴. T. y. nurodo į legendinio „lenko Jano iš Kolno“ – Amerikos „atradėjo“ – mitą, išplėtotą XIX a. 2–5-ajame deš. Vilniaus universiteto absolvento, Kremenco licėjaus dėstytojo, Vilniaus universiteto profesoriaus istoriko, išskirtinai produktyvaus autoriaus

² BYRNES, Robert F. [Review Poles in American History and Tradition. By Joseph A. Wytrwal, Detroit: Endurance Press, 1969]. *Indiana Magazin of History*, 1971, p. 85–86.

³ PASTUSIAK, Longin. *Polacy w zaraniu Stanów Zjednoczonych*. Warszawa, 1992, p. 8.

⁴ MORAWSKA-MEŻYŃSKA, Ewa. [Recenzja. Joseph A. Wytrwał, Behold! The Polish–Americans]. *Studia Polonijne*, 1982, t. 5, p. 311–317; BLOCH, Czesław. [Recenzja. Joseph A. Wytrwał, Poles in American History and Tradition]. *Studia Polonijne*, 1976, t. 1, p. 320.

Joachimo Lelevelio (Joachim Lelewel, 1786–1861). Jo neistoriškai teiginiai buvo perimti didelės dalies Lenkijos ir ypač JAV lenkų visuomenės. Šis klausimas šiame straipsnyje nebus nagrinėjamas⁵. Kaip minėta, daugiausia kritikos buvo sulaukiama iš JAV akademinų istorikų, kurie daugiau dėmesio kreipdavo tik į didesnės apimties angliškai paskelbtus istorijos veikalus. Tačiau tokių JAV lenkų istorikai paskelbė palyginti nedaug.

Lietuvių istorikas Juozas Skirius atkreipė dėmesį į JAV lenkų ir lietuvių autorių diskusiją dėl JAV nepriklausomybės karo didvyrio generolo Tado Kosciuškos (Tadeusz Kościuszko, 1746–1817) kilmės bei tautiškumo. Tyrėjas pažymėjo, kad lietuviai jautriai reagavo į JAV lenkų teiginius, jog jis buvo lenkiškos kilmės, Lenkijos pilietis. Jie teigė, kad T. Kosciuška buvo lietuvis ar lietuviškos kilmės bajoras iš LDK. JAV lietuviai istorikai bandė parengti anglų kalba atskirą studiją, skirtą T. Kosciuškos lietuviškai kilmei įrodyti, tačiau to nepadarė⁶.

Svarbiausi tyrimo šaltiniai – JAV lenkų istorikų publikacijos, kuriose rašoma apie A. K. Kurcijų. Jų atskyrimas nuo istoriografijos gan sąlygiškas. Nuo XIX a. 8-ojo deš. pradėta leisti gausi JAV lenkų spauda (lenkų ir anglų k.) tyrime panaudota fragmentiškai. Tai susiję su tuo, kad jeigu šiai spaudai skirtų tyrimų yra gausu, tai istorijos nušvietimas joje atskirai nenagrinėtas. Nepakanka atskirų šios spaudos bibliografijų ir gausiau suskaitmenintos periodikos, kurioje būtų galima vykdyti paiešką. Tyrime buvo pasitelkta JAV periodikos duombazė *Chronicling America*. 2018 m. duomenimis, joje buvo vos keliasdešimt pavadinimų JAV lenkų periodikos⁷. Identifikuoti lenkų autorių straipsnius periodikoje padėjo... JAV lietuvių periodinės spaudos publikacijos, kuriose neretai neigiamai reaguota į lenkų autorių tekstus apie „pirmąjį lenką mokytoją Amerikoje“. Dėl to kai kurios iš jų irgi bus pasitelktos. Remiantis jomis galima teigti, kad daugybė JAV lenkų periodikoje pasirodžiusių tekstų apie A. K. Kurcijų faktiškai niekuo nesiskiria nuo moksliniuose žurnaluose, sintezėse ir monografijose išdėstytų teiginių.

Tyrime naudojami analizės ir sintezės bei naratyvinis metodai. Sąvoka „mitas“ šiame tyrime – tai autentiškais istoriniais šaltiniais deramai nepagrįstas, taigi istorijos mokslo požiūriu netikslus, tačiau sąmoningai kryptingai konstruojamas įvykio, asmenybės ar institucijos vaizdinys. Vadovaujamosi prielaida, kad dauguma A. K. Kurcijui skirtų JAV lenkų istorikų autorių tekstų tik formaliai yra istoriniai *sensu stricto*, bet faktiškai juose tendencingai siekiama neistoriškai grįsti jo lenkiškumą bei

⁵ Plačiau žr. GÓRSKI, Konrad. Uparta legenda o Janie z Kolna. *Głos Demokratyczny*, 1946 03 31, Nr. 1, p. 6; OLSZEWICZ, Bolesław. O Janie z Kolna domniemanym polskim poprzedniku Kolumba. *Przegląd Geograficzny*, 1933, t. 8, Nr. 2–4, p. 51–65.

⁶ SKIRIUS, Juozas. XX amžiaus JAV lietuvių ir Lietuvos istorikų požiūris į generolą Tada Kosciušką. *Istorija*, 2011, Nr. 82, p. 47–55. Taip pat žr. PULA, James S. Tadeusz Kościuszko: a Case Study in Constructed Historical Symbolism. *The Polish Review*, 2008, t. 53, Nr. 2, p. 159–82.

⁷ Prieiga per internetą: <https://chroniclingamerica.loc.gov/newspapers/>. Plačiau žr. WASILEWSKI, Krzysztof. Polonijna prasa wydawana w Stanach Zjednoczonych w latach 1870–1924 w dostępie cyfrowym. *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, 2018, t. 11, Nr. 2 (21), p. 115–135.

išskirtinumą. Tad klausimo istoriografiniai aspektai kartu yra istoriniai mitologiniai, o mitas ir jo dekonstrukcija tampa esminėmis šio tyrimo sąvokomis.

Straipsnyje sąmoningai neapsiribojama A. K. Kurcijaus mito (savi)analize, siekiama nustatyti ir jo santykį su istorine tikrove-praeitimi. Šiam tyrimui taip pat svarbus gana universalus „wishful thinking“ konceptas, padedantis apibūdinti autorių pažintines iliuzijas ar norimo istorinio naratyvo poreikį⁸. Tyrime pasitelkta dekonstrukcijos prieiga – tai tekstų, daugiausia istoriografijos, analizės būdas. Siekiama atskleisti ne tik tai, kas akcentuojama pačiuose tekstuose, nustatyti jų santykį su šaltiniais ir kita istoriografija bei istorine tikrove, bet ir identifikuoti tekstus įtakojusius įvairius išorinius veiksnius – kontekstą, tam tikrą metanaraciją, ne mažiau esminiai įtakojusią tekstų turinį⁹.

Reikia pripažinti, kad šį dekonstrukcinį tekstą, pavyzdžiui, tūlas lenkų istorikas, irgi turi teisę dekonstruoti. Atrodo, jame siekta išvengti svarbaus metaveiksniu – lietuviško nacionalizmo, tačiau ar tai pavyko padaryti, spręsti ne autoriui. Vienam iš anoniminių straipsnio recenzentų teiginys, kad A. K. Kurcijaus istorija JAV lenkų istorikų darbuose yra mitas, pasirodė kiek „per drąsus“. Taigi naivu tikėtis, kad būtent šiame tyrime pavyko atskleisti „tikrąją“ A. K. Kurcijaus „amerikietišką esmę“. Galiausiai tai ne šio straipsnio tikslas.

A. K. Kurcijaus mito kūrimo kontekstai

Amerikiečių visuomenėje daugiausia iš valstiečių sudaryta lenkų diaspora XIX a. pab. – XX a. pr. žiniasklaidoje buvo vaizduojama vos ne kaip toji juodoji anglis, kurios kasyklose nemažai lenkų dirbo. Lenkų apgyvendinti rajonai neretai vadinti „lenkų getais“ (*Polish Ghettoes*). Panašiai teigė ir patys Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) lenkų autoriai. Dar XX a. 5-ajame deš. istorikas Mieczysław Haiman pažymėjo, kad „Polish immigration of the last almost one hundred years was mainly composed of peasants“¹⁰.

XX a. pirmojoje pusėje kiekybiškai didelėje lenkų bendruomenėje sustiprėjęs intelektualinis elitas, sudarytas daugiausia iš atvykėlių – dvasininkų, mokytojų, žurnalistų, taip pat pasipildantis jau iš JAV gimusių asmenų – aukštųjų mokyklų ir universitetų dėstytojų, rašytojų, bibliotekininkų, genealogų ir kt., su tokia padėtimi nebenorėjo

⁸ Apie „wishful thinking“ konceptą daugiausia rašyta kontrafaktinės istorijos kontekste, žr. HÖLSCHER, Lucian. Virtual Historiography: Opening History Toward the Future. *History and Theory*, 2022, t. 61, p. 27–42.

⁹ Apie dekonstrukciją istoriografijoje plačiau žr. MUNSLOW, Alun. *Deconstructing Histor*. Second Edition, Taylor & Francis, 2006.

¹⁰ HAIMAN, Mieczysław. Problems of Polish American history writing. *Quarterly Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, 1943, t. 1, Nr. 2, p. 293; BLEJWAS, Stanislaus A. Puritans and Poles: The New England Literary Image of the Polish Peasant Immigrant. *Polish American Studies*, 1985, t. 42, Nr. 2, p. 46–88.

taikstyti. Įvairūs jo atstovai pradėjo ieškoti JAV lenkų istorijos ištakų, siekė telkti pačią bendruomenę, formuoti jos identitetą, stabdyti asimiliaciją, ugdyti istorinę savimonę ir siekti lenkų etnoso istorinės reikšmės pripažinimo tiek jos viduje, tiek Amerikos visuomenėje. Minėtas M. Haiman akcentavo, kad augančiai ir bręstančiai JAV lenkų visuomenei jau nepakanka kuklių žinių apie T. Kosciuską ar Kazimierz Pułaski. Į „bendrą lobyną“ reikia įtraukti ir kitus lenkus. Juolab kad JAV vokiečiai bei žydai ir kiti daug lėšų skiria leidiniams apie savo pirmtakus bei nuopelnus Amerikai. Tuo tarpu „mes“ (t. y. lenkai – A. R.) esame bemaž skurdžiausi šiuo atžvilgiu¹¹. Tokie sakraliai profaniški JAV lenkų diasporos tyrėjų siekiai buvo realizuoti iš esmės etnocentriškai. Į naujosios tėvynės istoriją žvelgiama tik per vakariečių imigracijai priklausančio, istoriniu atžvilgiu pernelyg plačiai apibrėžiamo lenkų etnoso prizmę, nekreipiama dėmesio į kitus, netgi iš tos pačios Lenkijos – Lietuvos valstybės kilusius etnosus, kaip antai lietuvių, ukrainiečių, žydų ir kitus, nepaisoma etninės tapatybės istorinės specifikos¹². Dominavo ne akademiniai, o filio Pietistiniai (angl. *filio Pietist*) tekstai, kuriais buvo „patogiau“ iškelti lenkų etnosą (angl. *ethnnic advocacy*) bei kultūriškai-politiškai legitimuoti. Prie to prisidėjo ir autorių istorinio išsilavinimo spragos bei nepakankami išteklių.

Pažintinių iliuzijų (norimos istorijos) poreikis buvo didelis, todėl XX a. 3–6-iajame deš. JAV lenkų ar su jais susijusioje etninėje-kultūrinėje-politinėje terpėje, savotiškoje rizikos zonoje, buvo sukurta nemažai istorinių mitų. Jie tapo svarbia JAV lenkų tautinės istorinės mitologijos dalimi. Kai kurie iš jų, nepaisant juos paneigiančių tuometinių ir vėlesnių mokslinių tyrimų rezultatų, evoliucionavo ir funkcionuoja toliau. Įvairūs tyrimai rodo, kad tokių mitų atsiradimas bei su tuo susijęs naudojamų istorinių faktų simplifikavimas yra objektyvus procesas. Dėl didelio „norimos“ istorijos poreikio XX a. antrojoje pusėje netgi susiformavus solidžiai JAV lenkų istorijos mokslinių tyrimų kryptis, o amžiaus pabaigoje, kaip ir kitų JAV etninių grupių tyrimuose, jau ir platesnėms lenkų bei amerikiečių studijoms, minėti mitai tebeveikia. Tai rodo, kad neakademinės ir akademinės kryptys bei jau minėto filio Pietizmo santykių su jomis klausimas išlieka aktualus. JAV lenkų istorinėje raštijoje tebeegzistuoja ir fundamentinis lenkiškojo etnoso iškėlimo bei pripažinimo klausimas, nepaisant įvykusios jos evoliucijos iš mėgėjiškosios į pereinamąją (1942–1960) bei akademinę fazes.

Nacionalizmas ir viešasis diskursas darė didelę įtaką ne tik lenkų istorinei raštijai, bet ir kitoms JAV tautinėms istoriografijoms. Būtent senajai imigracijai buvo skirti pirmieji jų darbai, turėję legitimuoti tautinių bendrijų buvimą JAV. Tik vėliau pasirodė tyrimų, skirtų politinei, kultūrinei ir kt. istorijai. Kitos JAV tautinės istoriografijos irgi pasižymėjo uždarumu (*self-referential*). Joms irgi buvo būdinga savotiška „savos“ tautybės „pirmųjų“ (*firsts*) bei „steigėjų“ (*founders*) paieškų JAV istorijoje obsesija.

¹¹ HAIMAN, Mieczysław. *Z przeszłości polskiej w Ameryce. Szkice historyczne*. New York, 1927, puslapių nenumeruoti.

¹² Plačiau žr. COHEN, David Steven. Reflections on American Ethnicity. *New York History*, 1991, t. 72, Nr. 3, p. 319–336.

Kai kurių etninių diasporų JAV atstovai XX a. netgi bandė įrodyti, kad jų pirmtakai atrado Ameriką ar apsigyveno joje dar iki Kolumbo ar bent atvyko kartu su juo. JAV žydų istorikai plėtojo mitą, kad ir pats Kolumbas buvo žydų kilmės¹³. Istorikas David Steven Cohen tokią nuostatą prilygino „etniam šovinizmui“, kuomet bandyta įrodyti, kad konkrečios tautos atstovai atvyko „pirmiau ar davė daugiau“ (*exercises in ethnic chauvinism trying to prove which nationality came first or contributed more*)¹⁴.

Tačiau Willem Frijhoff pažymi, kad tuometėje kolonijoje „olandiškumas“ (*Dutchness*) daugiau buvo siejamas ne su tautybe, o su kalba. Pasak jo, pradedant XIX a. vykdomos atvykėlių tautinės kilmės paieškos yra ne istoriškos, bet labiau atspindi laikmečio nacionalizmą. Kolonijoje svarbiausias dalykas buvo ne neretai sunkiai identifikuojama tautybė, o socialinis statusas. XX a. jubiliejiniais JAV metais vykusio Olandijos, Belgijos, Prancūzijos ir Vokietijos atstovų „kova“ dėl Naujosios Olandijos ar Naujojo Amsterdamo įsteigimo buvo beprasmė. Visi atvykėliai privalėjo išmolti olandiškai ir būti lojalūs Olandijos reformatų bažnyčiai. Naujajame Amsterdame iš esmės dominavo olandiška kultūra. Iš įvairių Europos kraštų atvykusiems asmenims Olandija buvo bendra tėvynė. Padėtis pasikeitė XVII a. 7-ajame deš., koloniją užėmus Anglijai: „olandiškumas“ pradėtas priešpastatyti „angliškumui“ ir bent jau elitas privalėjo išmolti angliškai. Vis tik Joyce D. Goodfriend tyrimai rodo, kad tuomečiuose šaltiniuose nevengiama skirstyti asmenų pagal tautybę ir vadintis pagal ją. Buvo vartojama ne tik olandų, bet ir vokiečių, prancūzų, portugalų ir kitos kalbos. Pasitaikydavo ir buitinio nacionalizmo, o svarbiausios valdžios pozicijos buvo olandų¹⁵.

Kiek anksčiau minėtų mitų atsiradimas buvo „pirmeiviškai“ naivus, o kiek etniškumo įtakotas sąmoningas istorinės kūrybos veiksmas, sunku atskirti. Kaip ten bebūtų, daugiausia „sakralių“ autorių istorija, pasitelkus „herojų“ kultą, bandyta pragmatiškai išnaudoti lenkų diasporos etniam pasididžiavimui, istoriniam kultūriniam tautinės bendruomenės identitetui formuoti ir legitimavimui JAV visuomenėje bei politikoje pagrįsti. Buvo siekiama politiškai tapus „amerikiečiais“ tautiškai išlikti „lenkais“. Lenkiškai istorinei indoktrinacijai tarnavo ir lenkiškos mokyklos bei jose naudojami vadovėliai, kuriuose figūravo Amerikos nepriklausomybės revoliucijos „didvyriai lenkai“ T. Kosciūška ir K. Pulaskis (Kazimierz Pułaski, 1745–1779) bei kiti JAV „lenkai herojai“. Kitos tautos juose vaizduojamos įvairiai. Viename vadovėlyje, pavyzdžiui, lietuviai kaip „half savage people“ who are „pagan“, yet despite this are

¹³ SARNA, Johan D. The Mythical Jewish Columbus and the History of America's Jews. *Studies in Jewish Civilization*, 1996, t. 5, p. 81–95.

¹⁴ COHEN, David Steven. How Dutch Were the Dutch of New Netherland? *New York History*, 1981, t. 62, Nr. 1, p. 49.

¹⁵ GOODFRIEND, Joyce D. Foreigners in a Dutch Colonial City. *New York History*, 2009, t. 90, p. 241–269; JAAP, Jacobs. It Has Pleas'd the Lord That We Must Learn English: Dutch New York After 1664. *Dutch New York, between East and West. The World of Margrieta van Varick*. Edited by Deborah Krohn, Peter N. Miller, and Marybeth De Filippis, New York, 2009, p. 55–65; FRIJHOFF, Willem. Dutchness in Fact and Fiction. *Going Dutch: The Dutch Presence in America, 1609–2009*. Edited by Joyce D. Goodfriend, Benjamin Schmid, and Annette Stott. Leiden, 2008, p. 341–346.

„very brave“. They „attacked Polish lands“ where they „destroyed, murdered“ and „robbed“¹⁶. Šiame kontekste A. K. Kurcijus, apie kurį M. Haiman rašė, „kurį dažnai minime didžiuodamiesi“ (*o którym często wspominały z chlubą*)¹⁷ nuo „tamsuolių“ lietuvių turėjo būti kaip nors „atskirtas“.

XX a. 6-ajame deš. imigracijos istorija JAV įgijo ypač didelę politinę svarbą. Ideologiškai susiskaldžiusioje pokario visuomenėje kilo nemenka nepakantos atvykėliams, apskritai antimigrantiška banga. Remiantis dar 1924 m. priimtu „National Origin Act“ JAV galiojo kvotos atvykėliams pagal tautinę kilmę (*The national origins quota system*) iš „Rytų (rytų bei pietų Europos ir kt.) po 2 % nuo konkrečios tautybės gyventojų skaičiaus JAV, drausta imigracija iš Azijos ir privilegijuoti atvykėliai iš „Vakarų“ (šiaurės ir Vakarų Europos) – jie sudarė per 80 % atvykėlių – vadinamieji „Nordic race“ atstovai“. Politinės diskusijos dėl imigracijos sušvelninimo buvo išskirtinai aštrios. Jo priešininkai, vadinamieji anglosaksiškieji nacionalistai, teigė, kad didesnė imigracija gali skatinti komunizmo JAV plėtotę, mažinti nacionalinį saugumą bei naikinti amerikietišką identitetą, pažeisti kultūrinį ir socialinį balansą visuomenėje. Imigracijos priešininkų ideologams neretai būdavo prikišama, kad jie patys yra atvykėlių palikuonys. Imigracijos rėmėjais tradiciškai buvo demokratų partija, siekusi liberalizuoti imigracijos teisinį reglamentavimą ir perspektyvoje gauti didesnę atvykėlių politinę paramą. JAV lenkai iš esmės siejami su lojalumu demokratams, tačiau didesnės įtakos valstybės lygiu jie daryti nepajėgė. Demokratams pralaimėjus rinkimus 1952 m., patirtas didelis nusivylimas¹⁸. Politinėje kovoje aktyviai dalyvavo ir daugelis JAV etninių organizacijų bei kiti „etniniai“ lobistai. 1952 m. imigracijos politika buvo kiek sušvelninta (Immigration and Nationality Act of 1952). Pasak Arthur Mann, tai reiškė, kad „The silence is now ended“. 1965 m. kvotų sistema apskritai buvo panaikinta¹⁹.

Būtent tuomet amerikiečių imigracijos tyrėjas bei švietėjas, Harvardo universiteto profesorius Oscar Handlin (1915–2011) veikale „The Unprooted“ ir kituose XX a. 5–7-ojo deš. tyrinėjimuose imigrantus conceptualizavo labai pozityviai kaip svarbiausius JAV istorijos veikėjus bei suformulavo tezę, kad „Democracy Needs the Open Door“²⁰. „Anti-Defamation League“ (ADL) prašymu 1958 m. airių katalikų imigrantų palikuonis, demokratas senatorius John F. Kennedy (1917–1963) išleido knygelę „A

¹⁶ WALASZEK, Adam. Images of Neighbors and Poles in Early 20th Century Polish American School Books. *Polish American Studies*, 2007, t. 64, Nr. 1, p. 5–25; GALUSH, William J. What Should Janek Learn? Staffing and Curriculum in Polish–American Parochial Schools, 1870–1940. *History of Education Quarterly*, 2000, t. 40, Nr. 4, p. 395–417.

¹⁷ HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*. Chicago, 1930, p. 9.

¹⁸ GRONIEWSKI, Krzysztof. Polonia a Partia Republikańska w XX wieku. *Dzieje Najnowsze*, 2001, t. 33, Nr. 1, p. 213–238.

¹⁹ Žr. MANN, Arthur. Attitudes and Policies on Immigration: an Opportunity for Revision. *Publications of the American Jewish Historical Society*, 1957, t. 46, Nr. 3, p. 289–305.

²⁰ Plačiau žr. KRAUT, Alan M. Oscar Handlin and ‘the Idea That We Are a Nation of Immigrants’. *Journal of American Ethnic History*, 2013, t. 32, Nr. 3, p. 26–36.

Nation of Immigrants”²¹. Jis pats istoriniu tyrimu, be abejo, neužsiėmė. Pasiūlymo tai padaryti atsisakęs O. Handlin „perleido“ darbą savo buvusiam doktorantui, tuomečiam „Smith College“ profesoriui (*an assistant professor*) Arthur Mann (1922–1993). Būdamas analogiškų pažiūrų kaip ir jo mokytojas, jis parengė medžiagą jo teiginių dvasia. Knygelėje jie smarkiai supaprastinti²². 1963 m. jos ištraukos buvo skelbiamos ir „The New York Times Magazine“. Jau po prezidento John F. Kennedy nužudymo nebaigta peržiūrėti ir papildyti knyga jo vardu buvo naujai išleista 1964 m., galiausiai suredaguota jo brolių – senatoriaus Robert F. Kennedy (1925–1968), senatoriaus Edward Kennedy (1932–2009) bei prezidento patarėjo (taip pat imigracijos klausimais) teisininko Myer Feldman (1914–2007) ir 1965 m. perspausdinta JAV Kongreso darbuose. Joje akcentuojama, kad visi amerikiečiai, išskyrus vietos gyventojus, yra imigrantai ar jų palikuonys, pabrėžiamas atvykėlių įnašas į JAV vystymą. Joje daug vietos skiriama imigracijos istorijai, pateikiama pavyzdžių apie atvykėlių įnašą į ekonomiką, kultūrą, mokslą ir meną. Iškeliamas ir lenkų atvykėlių, buvusių Amerikoje dar iki nepriklausomybės kovų, klausimas. Minima ir šio straipsnio pavadinime nurodyta istorinė asmenybė dr. A. K. Kurcijus, kuris vadinamas „įžymiu mediku“. Teigiama, kad jis įsteigė pirmąją lotynišką mokyklą Niujorke:

*Poles, too, were present in pre-Revolutionary America. Originally, they, too came at the invitation of the Dutch. Most of them were farmers, but some settled in what is now New York City, where one of them, Dr. Aleksander Kurcysz (Curtius), a prominent physician, founded the first Latin school.*²³

Šias įžvalgas patvirtina ir A. K. Kurcijaus paminėjimai JAV Kongreso bei Senato dokumentacijoje. Nurodysiu kelis iš jų. Štai 1958 m. JAV Kongreso narys iš Masačusetso demokratas Thomas J. Lane (1898–1994) Kongrese pasakė kalbą, skirtą 350 m. lenkų apsigyvenimo JAV jubiliejui. Joje akcentavo lenkų reikšmę kuriant JAV (*From that day to this, succeeding waves of Polish immigrants have taken part in the building of the United States*). Akivaizdžiai lenkų aktyvistų parengtoje politiko kalboje minimas tiek legendinis „Jan z Kolna“, tiek teigiama, kad pirmoji akademija Niujorke buvo įsteigta olandų „pakviesto lenko“ dr. A. Kurcysz (*First academy founded by Pole*). 1969 m. kongresmenas demokratas iš Naujojo Džersio Henry Helstoski (1925–1999) savo kalboje Kongrese, skirtoje „lenkų pionieriui“ Antoni Sadowski Pensilvanijoje, irgi naudojo A. K. Kurcijaus pavyzdį²⁴. 1970 m. Kongrese savo kalboje, skirtoje

²¹ KENNEDY, John Fitzgerald. *A Nation of Immigrants*. Introduction by Robert F. Kennedy. New York, 1958.

²² NGAI, Mae M. Oscar Handlin and Immigration Policy Reform in the 1950s and 1960s. *Journal of American Ethnic History*, 2013, t. 32, Nr. 3, p. 65.

²³ A Nation of Immigrants (By John F. Kennedy). Introduction by Robert F. Kennedy. *Congressional Record: Proceedings and Debates of the 89th Congress, First Session, t. 111, Part 18, September 14, 1965, to September 23, 1965 (Pages 23627 to 25022)*. Washington, 1965, p. 24488.

²⁴ Antony Sadowski – Polish Pioneer. *Congressional Record: Proceedings and Debates of the 91st Congress, First Session, t. 115, Part 16, July 28, 1969, to August 4, 1969 (Pages 20847 to 22196)*. Washington, 1969, p. 21955, ir kt.

paminėti „The 90th Anniversary of Polish National Alliance“, tą patį pakartojo kongresmenas iš Ilinojaus, demokratas, lenkų kilmės Roman K. Pucinski (1919–2002)²⁵. 1971 m. minint 1791 m. Gegužės 3 d. konstitucijos dieną, kreipimesi į JAV senatą Amerikos lenkų kongreso (*Polish American Congress*) vykdantysis direktorius Casimir I. Lenard (1918–2007) irgi minėjo A. K. Kurcijų. 1972 m. JAV Senato Parkų ir rekreacijos pakomitetyje (*Parks and Recreation Subcommittee*) svarstant T. Kosciuškos muziejaus įsteigimo Pensilvanijoje (*Thaddeus Kosciuszko Home National Historic Site in the State of Pennsylvania*) klausimą, JAV lenkų kongreso prezidentas Aloysius A. Mazewski (1916–1988) irgi pasitelkė A. K. Kurcijaus, „pirmosios aukštosios mokyklos Niujorke steigėjo“, argumentą: „I pass over the anglicizing of Polish names, whereby Dr. Alexander Kurcysz, founder in 1659 of the First Institution of Higher Learning in New York comes down to us as Dr. Curtius.“²⁶

Taigi A. K. Kurcijus akivaizdžiai buvo sudėtinė ne tik istorinio, bet ir kultūrinio bei politinio JAV lenkų naratyvo dalis. Tuometėmis sąlygomis „dalintis“ juo nenorėta su niekuo, juo labiau su priešais bei pretenzingais JAV lietuviais, kaip ir kitų gana neaiškios etninės tapatybės JAV „lenkų herojų“ – T. Kosciuškos ir kt. atveju. A. K. Kurcijus pateko į istoriškai mitologizuotą, t. y. tikrų, tačiau nemokslškai kontekstualizuotą, taip pat smarkiai perdedant jų istorinę reikšmę JAV, kaip ir lenkų skaičių joje apskritai, lenkų istorinių asmenybių skaičių. Jis, aišku, neprilygo jau minėtiems „lenkų kariškiams“ – JAV nepriklausomybės kovų „didvyriams“ T. Kosciuškai ar K. Pulaskiui²⁷, tačiau stovi tuoj už jų.

A. K. Kurcijaus mito sukūrimas: Mieczysław Haiman (1888–1949) veikalai

JAV lenkų diasporos istorijos šaltinių rinkimo ir istoriografijos pradžia datuojama XIX a. pab. – XX a. pr. Pirmieji JAV lenkų istorijos tyrėjai buvo žurnalistas ir rašytojas Felix (Szczęsny) Zahajkiewicz (1861–1917) bei kunigas Wacław Kruszcza (1868–1937)²⁸.

²⁵ „...Kurcysz (Curtius) founded the first institution of higher learning in 1659“, PUCINSKI, Roman K. The 90th Anniversary of Polish National Alliance. *Congressional Record: Proceedings and Debates of the 91st Congress, Second Session, t. 116–Part 29, November 24, 1970, to December 3, 1970 (Pages 38593 to 39928). Extensions of Remarks*. 1970 12 02, Washington, 1970, p. 39675.

²⁶ *Kosciuszko Home National Historic Site. Hearings before the Subcommittee on Parks and Recreation of the Committee on Interior and Insular Affairs, United States Senate, Ninety-second Congress, second session, on S. 1973, a bill to provide for the establishment of the Thaddeus Kosciuszko Home National Historic Site in the State of Pennsylvania and for other purposes, January 26, 1972*. Washington, 1972, p. 30, ir kt.

²⁷ Apie K. Pulaskio kultą žr. PULA, James S. Pulaski at Savannah: A Journey through Fact and Fiction. *The Polish Review*, 2022, t. 67, Nr. 4, p. 5–33.

²⁸ HAIMAN, Mieczysław. *Problems of Polish American history writing*, p. 3.

W. Kruszką buvo aktyvus lenkų žurnalistas bei visuomenininkas, didelis kovotojas už lenkų vyskupų paskyrimus, taip pat ir Milvokio diecezijoje (Milwaukee). 1905–1908 m. jis išleido daugiatomį kraštotyrinį veikalą „*Historia Polska w Ameryce*“. Jame plačiai išdėstė legendinio „Jan z Kolna“ istoriją ir padarė išvadą, kad normanai ir lenkai pirmieji atrado Ameriką²⁹. Apie A. K. Kurcijų jis teperteikė amerikiečio jėzuito Jameso Conway veikalo citatą³⁰. Ji yra tokia: „As early as 1659 the Dutch colonists of Manhattan Island hired a Polish schoolmaster for the education of the youth of the community.“³¹

Taigi XX a. pradžioje JAV lenkų istorikai A. K. Kurcijaus nežinojo, nors amerikiečių Niujorko ir švietimo istoriografijoje A. K. Kurcijus puikiai žinomas pradėdant XIX a. 4-uoju deš.³² W. Kruszką 1937 m. išleistame pirmojo tomo antrame papildytame ir pataisytame leidime apie A. K. Kurcijų pasakyta jau nepalyginti daugiau. Knygoje atsirado netgi skyrelis „Pirmasis lenkų profesorius Amerikoje 1659 metais“ (*Pierwszy profesor polski w Ameryce roku 1659*). A. K. Kurcijų jis vadina „Kurczewski, Kurcusz“. Teigia, kad pagal pravardę „Curtius“ niekaip nebūtų galima nuspėti jo lenkiškos kilmės, jeigu ne „aiškios užuominos kolonijos dokumentuose apie jo lenkiškumą“. Akivaizdu, kad W. Kruszką pasinaudojo tik M. Haiman jam atsiųstais bei paskelbtais tekstais. Apie tai jis pats nurodė, pažymėdamas, kad knygos antrą leidimą pradėjo rengti tik 1931 m.³³

Kaip matyti, W. Kruszką rašė apie „aiškius paminėjimus“ kolonijiniuose šaltiniuose apie A. K. Kurcijaus „lenkiškumą“. Teiginį aiškiai perėmė iš vieno M. Haiman veikalo³⁴. Bet kuriuo atveju, teiginys apie A. K. Kurcijaus „lenkiškumą“ minčius olandiškus šaltinius neatitinka šaltiniotyrynės tikrovės – informacijos apie jo etninę tapatybę juose nėra. Pradedant XIX a. paskelbtomis šaltinių publikacijomis, žinomi tik du olandiški aktai, kuriuose nurodyta, iš kur jis atvyko. Tai – 1659 m. balandžio 10 d. Vakarų Indijos kompanijos Amsterdamo direktorių valdybos rezoliucija ir 1659 m. balandžio 25 d. tos pačios valdybos raštas Naujojo Amsterdamo

²⁹ PULA, James S. Waclaw Kruszką: A Polonia Historian in Perspective. *Polish American Studies*, 1987, t. 44, Nr. 2, p. 57–69; MADAJ, M. J. The Polish Immigrant, the American Catholic Hierarchy, and Father Wenceslaus Kruszką. *Polish American Studies*, 1969, t. 26, Nr. 1, p. 16–29.

³⁰ KRUSZKA, Waclaw. *Historia polska w Ameryce: początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*. Milwaukee, 1905, t. 1, p. 53.

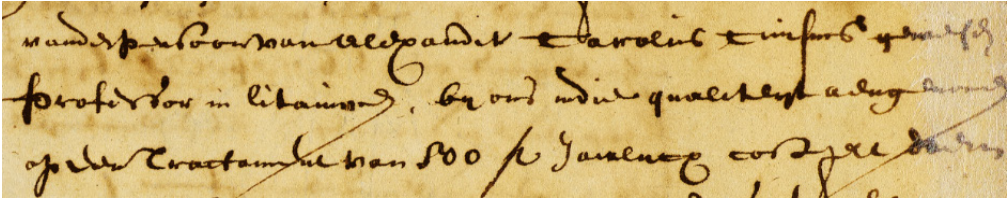
³¹ CONWEY, James SJ. Catholic Education in the United States. Prepared for the Catholic Congress of Melbourne, Australia. *The Catholic Mind*, 1904, Nr. 20, p. 493.

³² „In 1658, of a Latin school, opened under the charge of the Rev. Mr. Drisius; and in 1569, of the appointment of Alexander Carolus Curtius as Latin schoolmaster“, GORDON, Thomas F. *Gazetteer Of The State Of New York: Comprehending Its Colonial History, General Geography, Geology, And Internal Improvements*. Philadelphia, 1836, p. 192.

³³ KRUSZKA, Waclaw. *Historja polska w Ameryce: od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*. Milwaukee, 1937, p. 70, 85–86.

³⁴ HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 9.

gubernatoriui Peter Stuyvesant (1611/1612–1672). Juose jis vadinamas „buvusiuoju profesoriumi Lietuvoje“³⁵.

1 pav. 1659 04 25. A. K. Kurcijaus paminėjimas. Vakarų Indijos kompanijos direktoriai – generaliniam Naujojo Amsterdamo kolonijos direktoriui Peter Stuyvesant. Prieiga per internetą: <https://digitalcollections.archives.nysed.gov/index.php/Detail/objects/54385>

Tad faktiškai visoje amerikiečių istoriografijoje sekant šių olandiškų šaltinių ištarmę apie A. K. Kurcijų nurodoma „before a professor in Lithuania“, „late professor in Lithuania“ ar „from Lithuania“ ir pan.³⁶ „Profesoriumi iš Lietuvos“ (*late professor in Lithuania*) šis lotyniškos mokyklos rektorius vadinamas ir naujausiose Niu-jorko istorijos sintezėse³⁷. Tai pažymi ir naujaisi JAV lenkų autoriai, kaip antai Joseph Wiczerzak (1931–2022): „The records noted him as having been „late Professor in Lithuania“. Since Poland and Lithuania had been joined by a political union, and since ethnic Poles did reside in Lithuania, Haiman assumed that Curtius was a Pole who had had his surname Latinized from Kurcz or Kurczewski.“³⁸

A. K. Kurcijaus atradėju JAV lenkų istoriografijoje tapo iškilus JAV lenkų kultūros veikėjas, muziejininkas, žymiausias JAV lenkų istorijos tyrėjas XX a. 3–5-ajame deš. Mieczysław Haiman (1888–1949). Jis neretai tituluojamas „pirmuoju“, sulaukė didelio amžininkų pripažinimo, nepaisant to, kad nebuvo baigęs jokio universiteto. Savamokslis istorikas M. Haiman savo pionieriškus ankstyvosios JAV lenkų istorijos tyrimus pradėjo dar dirbdamas žurnalistu. Buvo didelis lenkų patriotas, siekęs

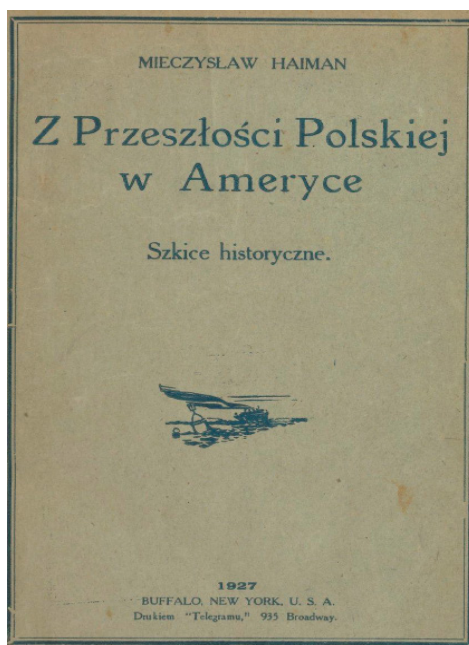
³⁵ *Documents Relating to the Colonial History of the State of New York*. Albany, New York, 1853, t. XIV. Documents Relating to the History of the Early Colonial Settlements, Principally on Long Island, Translated, Compiled and Edited from the Original Records [...] by Berthold Fernow, p. 436. Prieiga per internetą: <https://digitalcollections.archives.nysed.gov/index.php/Detail/objects/54385>; BUDDINGH, Derk. *De Kerk, school en wetenschap in de Vereenigde Staten*, Utrecht, 1852, p. 5.

³⁶ PIWONKA, Ruth. ...And I Have Made Good Friends with Them: Plants and the New Netherland Experience. *New York History*, 2008, t. 89, Nr. 4, p. 413; DUNSHEE, Henry Webb. *History of the School of the Collegiate. Reformed Dutch Church in the City of New York, from 1633 to 1883*, second edition, revised and enlarged, New York, 1883, p. 33–34.

³⁷ BURROWS, Edwin G.; WALLACE, Mike. *Gotham. A History of New York City to 1808*. Oxford, 1998, p. 45; SHORTO, Russell. *The Island at the Center of the World. The Epic Story of Dutch Manhattan and Forgotten Colony That Shaped America*. New York, 2005, p. 276–277.

³⁸ WICZERZAK, Joseph. Pre- and proto-ethnics: poles in the United States before the immigration „after bread“. *The Polish Review*, 1976, t. 21, Nr. 3, p. 11. Apie šį autorių plačiau žr. PULA, James S. Joseph Wiczerzak (1931–2022). *The Polish Review*, 2023, t. 68, Nr. 3, p. 140–141.

užfiksuoti kuo ankstesnius lenkų pėdsakus JAV istorijoje, identifikavęs juos angliškoje Džeimstaune kolonijoje (Virdžinija) jau XVII a. pradžioje, dar iki anglų puritonų piligrimų grupės „Mayflower“ laivu atvykimo 1620 m. M. Haiman priklausė lenkų dešiniams, buvo bendravimo su „bolševikais“ priešininkas. Lenkijos tyrėjai yra išsakę ir kritiškų pastabų jo atžvilgiu. Kaip antai M. Haiman perdėjo lenkų reikšmę JAV istorijoje, pasižymėjo vadinamąja tautine megalomanija ir nemenkais trūkumais kaip tyrėjas³⁹.

2 pav. Knygos viršelis. M. Haiman. *Z przeszłości polskiej w Ameryce*. New York, 1927.

M. Haiman rūpėjo įrodyti, kad lenkai JAV gyvena nuo seniausių laikų ir savo nuopelnais nė kiek nenusileidžia anglų ar kitokios kilmės amerikiečiams (*Polacy zamieszkują Stany Zjednoczone od najdawniejszych lat i że w niczem pod względem dawnych zasług nie są gorsi od Amerykanów angielskiego, czy innego pochodzenia*). Tokiam neistoriškam tikslui pasiekti M. Haiman tiko „viskas“, pradedant legendiniu Amerikos atradėju „lenku Janu iš Kolno“⁴⁰.

Kai kurie M. Haiman sukurti mitai, kaip antai „lenkų“ atradimas Džeimstaune XVII a. pr. pagal „lenkišką“ pavardes ir kt., vadinamasis lenkų streikas „dėl balsavimo

³⁹ KACZOROWSKA, Teresa. *Herodot Polonii amerykańskiej: Mieczysław Haiman (1888–1949)*. Warszawa, 2008; SZYMCZAK, Robert. The Pioneer Days: Mieczysław Haiman and Polish American Historiography. *Polish American Studies*, 1993, t. 50, Nr. 1, p. 7–21; LIBISZOWSKA, Zofia. Mieczysław Haiman jako historyk emigracji polskiej. *Problemy Polonii Zagranicznej*, 1962–1963, t. 3, p. 47–62.

⁴⁰ HAIMAN, Mieczysław. *Polish Past in America, 1608–1865*. Chicago, 1939, p. 5–6, 9.

teisės“ jame jau dekonstruoti. Nustatyta, kad daugeliu atvejų M. Haiman klydo ir lenkais beatodairiškai vadino vokiečius, olandus ir kitus⁴¹.

Kaip jau minėta, JAV lenkų istorikai nebuvo unikalūs. Tokios pat nemokšiškos onomastinės interpretacijos būdingos ir kitoms JAV tautinėms istoriografijoms. Pakaks nurodyti, kad svarbiausi JAV lenkų istorikų antagonistai A. K. Kurcijaus tautinės priklausomybės klausimu – lietuvių istorikai – elgėsi analogiškai. Štai Konstantinas R. Jurgėla, ieškodamas lietuvių tame pačiame Džeimstaune, XVII a. 3-iajame deš. John Kullaway pseudokalbiškai norėjo „rekonstruoti“ kaip „Kuliavas“, o Albertus Molasco – kaip „Moliauskas“ ar „Meleška“⁴².

M. Haiman akcentuoja, kad tai „lenkas įsteigė pirmąją aukštąją mokyklą Niujorke“ (*Polak zakłada pierwszą szkołę wyższą w New Yorku*): Būtent „pirmasis lenkų profesorius“ įsteigė ir vadovavo pirmajai aukštajai mokyklai (akademijai) Niujorke. Atvykėliams olandams jau nebereikėjo savo sūnų siųsti mokytis į Naująją Angliją. Kadangi Jungtinės Amerikos Valstijos yra viena mokyčiausių šalių pasaulyje⁴³, suprask, amerikiečiai turi būti už tai dėkingi lenkams. Išsamiausiai apie A. K. Kurcijų istorikas parašė 1938 m. išleistame veikalė „Poles in the New York“. Jame irgi akcentavo, kad jis buvo pirmosios aukštosios mokyklos dabartinėje Amerikos sostinėje steigėjas (*founder of the first high school in the present American metropolis*)⁴⁴.

Pradžioje M. Haiman rėmėsi tik Niujorko miesto valdininko, miesto tarybos istoriko David Thomas Valentine (1801–1869) darbais, garsiaisiais „Valentine’s Manual“, ir bibliotekininko, šaltinių saugotojo Niujorko valstijos sostinėje Olbanyje (Albany) Berthold Fernow (1837–1908) šaltinių publikacijomis⁴⁵. Vėliau peržiūrėjo kiek didesni skaičių tyrimų ir šaltinių – kai kuriuos Niujorko švietimo istorikų veikalus bei kitas Naujojo Amsterdamo XVII a. 6-ojo deš. šaltinių publikacijas. M. Haiman perpasakojo ne tik jau minėto D. T. Valentine, bet ir JAV pedagogikos klasiko, iškilaus švietimo istorijos tyrėjo William Heard Kilpatrick (1871–1965) darbus. Pastarasis ankstyvajai Niujorko švietimo istorijai paskyrė disertacijos pagrindu išleistą monografiją, iki

⁴¹ PULA, James S. and VERSTEEGH, Pien. Were There Really Poles in New Netherland? *Polish American Studies*, 2016, t. 73, Nr. 2, p. 35–55; PULA, James S. Fact vs. Fiction: What do we really know about the Polish presence in early Jamestown?, p. 479; WIECZERZAK, Joseph. „Pre- and proto-ethnics: poles in the United States before the immigration „after bread“, p. 10–11; BARBOUR, Philip L. The Identity of the First Poles in America.

⁴² JURGĖLA, Constantine R. Lithuanian Contribution to America’s Making. *Lithuanian Bulletin*, 1947, t. 5, Nr. 11, p. 5.

⁴³ HAIMAN, Mieczysław. *Polacy w Ameryce. Historia Wychodźstwa Polskiego w Stanach Zjednoczonych*. Chicago, [1930], p. 7–8, 14, 18.

⁴⁴ HAIMAN, Mieczysław. *Poles in New York in the 17th and 18th Centuries*. Chicago, 1938, p. 35–39.

⁴⁵ VALENTINE, D[avid] T[homas]. *Manual of the Corporation of the City of New York*. New York, 1860, p. 617; VALENTINE, D[avid] T[homas]. *Manual of the Corporation of the City of New York*. New York, 1863, p. 560–568; *The Records of the New Amsterdam, 1663–1674*. Edited Berthold Fernow. New York: The Knickerbocker Press, 1897, t. III. Minutes of the Court of Burgomasters and Schepens 1658–1661.

šiol nepralenktą šios srities tyrimą⁴⁶. Naudojo taip pat garsųjį architekto, bibliotekininko Isaac Newton Phelps Stokes (1867–1944) veikalą, kuriame pateikta svarbių žinių apie buvusios mokyklos pastato vietą, bei kitus autorius. Tačiau kai kurios svarbios publikacijos, kaip antai Niujorko universiteto regentų asistento Daniel Johnson Pratt (1827–1884) parengta Niujorko švietimo istorijos antologija⁴⁷ ir Edmund Bailey O’Callaghan veikalas „Calendar of Historical Manuscripts“⁴⁸, jo nebuvo panaudoti (ar nurodyti).

M. Haiman darbų analizė atskleidė, kad jis iš amerikiečių autorių paskelbtų Naujojo Amsterdamo (Niujorko) šaltinių bei istoriografijos naujai perspausdino jau senokai surastus ir E. B. O’Callaghan ir kitų susistemintus duomenis apie A. K. Kurcijų⁴⁹, pridėdamas tik „lenkišką“ interpretaciją. Jis nedirbo su archyviniais šaltiniais, kurie buvo surašyti olandų kalba. Reikia pažymėti, kad taip elgėsi ir daugelis kitų tuometinių tyrėjų (ne tik lenkų autorių), nemokėjusių olandų kalbos ir negalėjusių perprasti nelengvos senųjų olandiškų aktų paleografijos. Pirmieji Niujorko istorikai naudojosi prastos kokybės XIX a. 2–3-iojo deš. Francis Adrian Van der Kemp (1752–1829) vertimais (sudegė 1911 m. per gaisrą), taip pat reformatų dvasininko James Van Ingen (1766–1843) bei XIX a. 3–4-ojo deš. valdininko ir bibliotekininko Cornelius D. Westbrook (1782–1874), o vėlesnieji pirmiausia John Romeyn Brodhead (1814–1873) vertimais. Pastarajam Niujorko istorijos draugijos (*New-York Historical Society*) prašymu XIX a. 5-ajame deš. Niujorko valstijos buvo pavesta Europoje (pirmiausia Olandijoje, taip pat Anglijoje ir Prancūzijoje) ieškoti jos istorinių šaltinių. Jis įvairia forma surinko per 80 tomų Vakarų Indijos kompanijos dokumentacijos (iki XVII a. pab.). Beje, panašias dokumentų paieškos misijas organizavo ir kelios kitos valstijos.

A. K. Kurcijaus biografijai svarbi didžioji dalis šios 1621 m. įsteigtos ir 1674 m. reorganizuotos olandiškos kompanijos, taigi ir jos 1624 m. įsteigtos Naujojo Amsterdamo kolonijos (ji buvo kompanijos Amsterdamo valdybos žinioje) dokumentų, tuomet jau buvo pražuvę. Jie nebefiksuojami XVIII–XIX a. pr. inventoriuose. Įžymios Olandijos kolonijinės prekybos tyrėjos ir archyvistės Marie Antoinette Petronella Meilink-Roelofs (1905–1988) spėjimu, jie galėjo prapulti XVII a. pab. Dalis dar XVIII a. pab. galutinai likviduotos kompanijos archyvų XIX a. 2–3-iajame deš.

⁴⁶ KILPATRICK, William Heard. *The Dutch Schools of New Netherland and colonial New York*. Washington, 1912, ypač p. 83, 100–106, 108–109, 131, 223. Plačiau žr. CHIPMAN, Donald D., and McDONALD, Carl B. The Historical Contributions of William Heard Kilpatrick. *Journal of Thought*, 1980, t. 15, Nr. 1, p. 71–83.

⁴⁷ *Annals of public education in the state of New York, from 1626 to 1746*. Edited by Daniel J. Prat. Albany, New York, 1872.

⁴⁸ O’CALLAGHAN, Edmund Bailey. *Calendar of Historical Manuscripts in the Office of the Secretary of State, 1630–1664*. Albany, New York, 1865, p. 286–287, 291, 296.

⁴⁹ HAIMAN, Mieczysław. *Polish Past in America, 1608–1865*, p. 17–19; HAIMAN, Mieczysław. *Poles in New York in the 17th and 18th Centuries*, p. 35–39; HAIMAN, Mieczysław. Nauka polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. *Nauka Polska*, 1936, t. 21, p. 205; HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 10–13.

Olandijos valdžios galėjo būti parduoti... kaip makulatūra popieriaus malūnams. J. R. Brodhead vertimus savo publikacijose naudojo ir savaisiais papildė kiti tyrėjai – Edmund Baily O’Callaghan (apie 1797–1880) ir B. Fernow, taip pat reformatų dvasi-ninkas bei istorikas Edward Tanjore Corwin (1834–1914), archyvistas Arnold Johan Ferdinand Van Laer (1869–1955), suspėję išversti daugelį olandiškų dokumentų dar iki pražūtingojo 1911 m. gaisro. Taigi faktiškai XIX a. 4–9-ajame deš. buvo padėti šaltiniotyrimiai pamatai olandiškojo miesto laikotarpio tyrimams⁵⁰. Pradedant XX a. 8-uoju deš. daugelį tomų kitų Naujosios Olandijos šaltinių į anglų k. išvertusių Charles Gehring ir Janny Venema nuomone, vertimais naudotis reikia „atsargiai“ (*with caution*)⁵¹.

Analizė atskleidė, kad M. Haiman sąmoningai dėmesį kreipė tik į tuos amerikiečių istoriografijos teiginius, kurie buvo susiję su A. K. Kurcijaus „pirmeiviškumu“. Jis nepaisė įvairių tai paneigiančių ir lengvai prieinamų duomenų. M. Haiman nebandė kritiškai pažvelgti į kai kuriuos ankstesnių autorių teiginius, netiksliai rašiusius apie tai, kad A. K. Kurcijus buvo pirmasis mokytojas bei pirmasis medikas ar aukštosios mokyklos įsteigėjas. Jau XIX a. 5-ajame deš. autorius niujorkietis J. Paulding rašė apie akademijos – aukštosios mokyklos įsteigimą (*foundation of the first academy and clas-sical school*)⁵². XIX a. 6-ajame deš. juo sekė ir minėtas J. R. Brodhead, kuris buvo ir solidžios keliatomės Niujorko istorijos autorius. Jis irgi teigė, kad 1659 m. buvo įsteigta „lotyniška ar aukštoji mokykla“ (*The Latin or High school, which has been established in 1659, did not prosper under the superintendance of Curtius*)⁵³. J. Paulding pasekė ir kai kurie kiti amerikiečių autoriai, analogiškai rašę, kad „the first classical school or academy, was established in New York City“.

Priekaištauti XIX a. istorikams mėgėjams dėl neistoriškų formuluočių neverta. Tačiau A. K. Kurcijaus mitui šalia „lenkiškumo“ ne mažiau svarbaus „pirmeiviš-kumo“ dekonstrukcija irgi galima atlikti plačiau aptarus su juo siejamus dalykus,

⁵⁰ VAN CLEAVE, Peter D. Rescuing the Albany Records from the Fire: Redeeming Francis Adrian van Der Kemp’s Notorious Attempt to Translate the Records of New Netherland. *New York History*, 2015, t. 96, Nr. 3–4, p. 354–373; BARNOUW, Adriaan J. John Romeyn Brodhead, 1814–1873. *De Halve Maen*, 1964, t. 39, Nr. 3, p. 11–12; FALCO, Nicholas. The Empire State’s Search in European Archives. *The American Archivist*, 1969, t. 32, Nr. 2, p. 109–123; MEILINK-ROELOFSZ, M. A. P. A Survey of Archives in the Netherlands Pertaining to the History of the Netherlands Antilles. *De West-Indische Gids*, 1955, t. 35, p. 1–2; *Vijf dagregisters van het kasteel Sao Jorge da Mina (Elmina) aan de Goudkust (1645–1647)*. Uitgegeven door K. Ratelband. Hague: Martinus Nijhoff, 1953, p. XXV; BECKER, Paul W. The Colonial Documents of New York. *New York History*, 1947, t. 28, Nr. 3, p. 304–312.

⁵¹ GEHRING, Charles T. New Netherland Manuscripts in United States Repositories. *De Halve Maen*, 1983, t. 57, Nr. 3, p. 5–8; GEHRING, Charles T. Documentary Sources Relating to New Netherland, *Colonial Dutch Studies: An Interdisciplinary Approach*. Edited by Eric Nooter and Patricia U. Bonomi. New York, 1988, p. 33–51.

⁵² PAULDING, J. *Affairs and Men of New Amsterdam in the time of Governors Peter Stuyvesant*. New York, 1843, p. 40–43.

⁵³ BRODHEAD, John Romeyn. *History of the state of New York. First Period 1609–1664*. New York, 1853, p. 694.

atskleidus jų (ne)istoriškumą. Naminiame ugdyme ir privačiose mokyklose olandiškai jau išmokytus skaityti, rašyti ir skaičiuoti (priklausomai nuo užmokesčio dydžio mokytojui) vaikus lotyniškoje mokykloje mokyta lotynų kalbos. Būtent apie pirmąjį lotynų kalbos mokytoją Naujajame Amsterdame išlikusiuose istoriniuose šaltiniuose ir rašoma⁵⁴. Tačiau lotyniškoji mokykla, kokių buvo nemažai toje pačioje Olandijoje (Harleme, Leidene ir kituose miestuose) ir kitose Europos šalyse, nebuvo jokia „aukštoji mokykla“; ji paprastai laikoma šiuolaikinės gimnazijos pirmtake. A. K. Kurcijus, be to, darbavosi vienas – buvo rektoriumi vs mokytoju. Lotyniškose mokyklose mokyta lotynų kalbos bei, savaimė aišku, religijos (taip pat giedojimo), kartais kitų dalykų – logikos ir kt. Jų paskirtis – paruošti mokinius universitetinėms studijoms, kurios vyko būtent lotynų k. Daugelis absolventų toliau mokslų netęsdavo. Grįžtant prie Amerikos būtina pažymėti, kad pirmoji lotyniška mokykla jau 1635 m. buvo įsteigta Bostone, tuometėje Naujosios Anglijos kolonijoje (rektorius 1635–1638 m. Philemon Pormort, nuo 1638 m. dar prisidėjo mokytojas dvasininkas Daniel Maude, 1635 m. joje buvo 12 mokinių)⁵⁵.

M. Heiman „praleido“, kad D. T. Valentine ir W. Heard Kilpatrick bei kiti autoriai A. K. Kurcijų pagal šaltinių ištarmę bei istorines aplinkybes tiksliai vadino „pirmuoju lotynų kalbos mokytoju mieste“ (*the first latin teacher in the city*). Pradedant dar XIX a. vid. Edmund Bailey O’Callaghan sudarytu mokytojų sąrašu⁵⁶ žinoma, kad pirmuoju licencijuotu „paprastos“ Olandijos reformatų bažnyčios Naujajame Amsterdame mokyklos (*Collegiate School*) mokytoju Manhatene, Naujajame Amsterdame, 1633–1639 m. buvo Adam Roelantsen (Roelandsen, † apie 1646). Kada jis tiksliai pradėjo mokytojauti – 1633 ar 1637 m. – neaišku. Mokykla oficialiai įsteigta 1638 m. Kai kurių autorių bandymai „atkelti“ mokyklos „veiklą“ į 1628 m. neatlaiko kritikos. Pats A. Roelantsen daugiau žinomas dėl skalbyklos laikymo ir įvairių prasižengimų. Po jo iki A. K. Kurcijaus atvykimo mokytojavo dar bent keli mokytojai – 1643–1648 m. Jan Stevensen, 1649 m. Jan Cornelissen, 1650–1655 m. William Verstius (Vestensz, buvo ir chorvedžiu). Bent kelis mėnesius mokyklai pritaikytame miesto smuklės pastate mokytojavo ir hugenotas iš Prancūzijos, Leideno universiteto absolventas, daugialabis ir visapusiškai išsilavinęs Johannes La Montagne (Jean Mousnier de la Montagne, Johannes Monerius Montanus, 1596–1670), atvykęs į Naująjį Amsterdamą dar 1637 m. Vakarų Indijos kompanijos valdyba 1649 m. nurodė, kad turi būti įsteigta

⁵⁴ *Annals of public education in the state of New York, from 1626 to 1746*. Edited by Daniel J. Pratt. Albany, New York, 1872, p. 22–27; PRATT, Daniel J. *Annals of Public Education in the State of New York. Annual Report of the Regents of the University*. Albany, New York, 1869, p. 830–886.

⁵⁵ Plačiau apie lotyniškas mokyklas ankstyvaisiais naujausiais laikais bei Bostono mokyklą žr. WAQUET, Françoise. *Latin, or the Empire of a Sign: From the 16th to the 20th Centuries*. Translated by John Howe. London, 2001, p. 19–26; HOLMES, Pauline. *A Tercentenary History of the Boston Public Latin School, 1635–1935*. Cambridge, 1935; *Catalogue of the Boston Public Latin School, Established in 1635: with an Historical sketch*. Prepared by Henry F. Jenks. Boston, 1886.

⁵⁶ *The Register of New Netherland – 1626 to 1674*. By E[dmund] B[ailey] O’Callaghan. Albany, New York, 1865, p. 129–134.

viešoji mokykla (iki tol ji veikė ne nuolat) ir joje turi dirbti du mokytojai. 1655–1656 m. mokytojavo dvasininkas Harman van Hobocken (Herman van Hoboocken), vadinamas „trivialinės“ mokyklos mokytoju. Dar žinomi keli privačių mokyklų, veikusių nuomojamuose namuose, mokytojai, kaip antai XVII a. 5–6-ajame deš. Adriaen Jansen van Ilpendam, David Provoost (1611–1656), Frans Claessen († 1662) ir kt. Vienas iš jų – prancūzų hugenotas Jacques Cortelyou (1625–1693) – pasižymėjo ir medicinos žiniomis. Privačios mokyklos veikė tik gavusios kolonijos viršenybės leidimą⁵⁷.

Visos šios mokyklos, kaip minėta, nebuvo lotyniškos. Jų mokymo kokybė nebuvo aukšta, bet prisidėjo prie to, kad pradinį išsilavinimą gaudavo daugelis vaikų – berniukų ir mergaičių, kurie gerai išmokdavo skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Tuo tarpu aukštesnio lygio – lotyniškose mokyklose, atvirksčiai, mokėsi labai nedaug jaunuolių. Mergaitės į jas irgi nebuvo leidžiamos. Ši Olandijos praktika buvo perkelta ir į Naująją Olandiją⁵⁸.

Naujausioje istoriografijoje lotyniškoji mokykla, kurios pirmuoju mokytoju, labai tikėtina, buvo A. K. Kurcijus, palyginti tiksliai vadinama „vidurine mokykla“ (*secondary education*). Spėjama, kad A. K. Kurcijaus lotyniškoji mokykla buvo aukštesnio lygio nei pradinė, kurioje mokyta tik tikėjimo, skaitymo ir rašymo. Neteigiama, kad ši viešoji municipalinė mokykla buvo aukštoji mokykla – kolegija, akademija ar pan. Nėra paneigtas ir W. Heard Kilpatrick spėjimas, kad lotyniškoji mokykla galėjo būti įsteigta jau 1652 m., o jos pirmuoju mokytoju galėjo būti minėtas medicinos daktaras J. de la Montagne. Lotyniškoji mokykla, kuriai vadovavo A. K. Kurcijus, teisiškai buvo įsteigta 1658 m. Naujojo Amsterdamo reformatų bažnyčios dvasininko Samuel Drisius prašymu⁵⁹.

⁵⁷ GOODWIN, Maud Wilder. *The Dutch and English on the Hudson. A Chronicle of Colonial New York*. New York, 2005, p. 94–101; FROST, William Lee. 356 Years of Formal Education in New York City. *A Beautiful and Fruitful Place. Selected Rensselaerswijck Papers*. Albany, New York, 1991, t. 1, p. 183–186; MAGLIONE, Massimo. Evidence for the Establishment of Collegiate School in 1628. *A Beautiful and Fruitful Place. Selected Rensselaerswijck Papers*. Albany, New York, 1991, t. 1, p. 187–190; WATERBURY, Jean Parker. *A History of Collegiate School, 1638–1963*. New York: K. N. Potter, 1965; EDWARDS, Benjamin. *Adam Roelantsen: the First Schoolmaster in New York*. Brooklyn, New York, 1937; VAN LAER, Arnold J. F. Letters of Wouter van Twiller and the Director General and Council of New Netherland to the Amsterdam Chamber of the Dutch West India Company, August 14, 1636. *The Quarterly Journal of the New York State Historical Association*, t. 1, Nr. 1, 1919, p. 44–50; KILPATRICK, William Heard. *The Dutch Schools of New Netherland and colonial New York*, p. 39–109; KILPATRICK, William Heard. The date of the First School in New Netherland. *Educational Review*, 1909, t. 38, p. 380–392; PRATT, Daniel J. Annals of Public Education in the State of New York, p. 870–886; O'CALLAGHAN, E[dmund] B[ailley]. *History of New Netherland or New York under the Dutch*. New York, 1848, t. 1, p. 546; BRODHEAD, John Romney. *History of the state of New York. First Period 1609–1664*. New York, 1853, p. 461–463; VALENTINE, David Thomas. Schools and Schoolmasters in the Time of the Dutch. *Manual of the Corporation of the City of New York*, 1863, p. 559–561.

⁵⁸ BARNOUW, Adrian J. Dutch Backgrounds of the New Netherland. *The History of the State of New York*. Edited by Alexander K. Flick. New York, 1933, t. 1 Wigwam and Bouwerie, p. 197–199, 210–213.

ANDERSON John J.; FLICK, Alexander K. *A short history of the state of New York*. New York, 1901, p. 197–199.

⁵⁹ VAN ZWIETEN Adriana E. Glimpses of childhood in the colony of New Netherland. *Glimpses Explorers, fortunes & love letters: a window on New Netherland*. Edited by Martha Dickinson Shattuck. Albany,

Po minėto W. Heard Kilpatrick veikalo pasirodymo Naujojo Amsterdamo švietimui skirtų didesnių darbų tarpukariu nebuvo išleista. Paskelbti tik keli, daugiausia kompiliaciniai tekstai⁶⁰. 1933 m. oficialaus Niujorko valstijos istoriografo, archyvo direktoriaus Alexander Clarenc Flick (1869–1942) redaguotos Niujorko istorijos rėmuose buvo išleistas olandiškajam laikotarpiui skirtas tomas. Apie švietimą jame faktiškai nieko neparašyta⁶¹. Patys niujorkiečiai istorikai tuomet stokojo kompetencijos apie miesto ankstyvąjį švietimą. Tai rodo netgi trumpojoje Niujorko istorijoje esantis sakinytis apie A. K. Kurcijų: „In 1658 Alexander Carolus Curtius opened a Latin school.“⁶² Tyrėjai ne tik pakartojo netikslų teiginį, kad A. K. Kurcijus „atidarė“ (opened) mokyklą, bet dargi sugebėjo nurodyti klaidingus metus... Analogiškai miesto istorijai skirtame žurnale „New York History“ pasirodžiusioje M. Haiman veikalo recenzijoje perpasakotas teiginys, kad A. K. Kurcijus „įsteigė“ mokyklą (*Dr. Curtius established the first Latin*)⁶³, ir nepastebėta, jog jis istoriškai teisiškai yra klaidingas – mokyklos steigėjais laikytina Vakarų Indijos kompanijos bei Naujojo Amsterdamo kolonijos (miesto) vadovybė.

Reikia pripažinti, kad M. Haiman ne tik tiesmukai teigė A. K. Kurcijaus „lenkiškumą“. Jis iškėlė istoriškai konstruktyvią mintį, kad A. K. Kurcijus galėjo būti senos ir žymios lietuvių kunigaikščių Kurčų giminės Ostoja herbo (Kurcz) ar Didžiosios Lenkijos bajorų Kurčevskių giminės Szreniawa herbo (Kurczewski) atstovas⁶⁴. Nesvarbu, kad rėmėsi tik XVIII a. jėzuito heraldiko Kasper Niesiecki (1682–1744) 1834 m. leidimo „Herbarz Polski“ tomo informacija, kurioje A. K. Kurcijus nenurodytas⁶⁵. Jo spėjimas, kad Lietuvoje galėjo mokytojauti kokio nors didiko dvare, irgi istoriškai įžvalgus. M. Haiman neatmetė, kad lenkų bajoru galėjusio būti A. K. Kurcijaus originali pavardė galėjo skambėti ir „Kurtz“ ar Kurt“, taigi jis galėjo būti kilęs iš vokiškos kilmės miestiečių. Jis rašo, kad apie vokiškos kilmės tikimybę rašė D. T. Valentine⁶⁶. Čia istorikas, atrodo, pripainiojo. Tokio teiginio D. T. Valentine veikaluose rasti nepavyko⁶⁷. Gal M. Haiman sąmoningai taip parašė, vengdamas kokios nors lenkų visuomenės kritikos. Ji galėjo būti. Dar XX a. 9-ajame deš. Kanados lenkų istorikas Stanisław Bóbr-Tylingo

New York, 2009, p. 10; CURRAN, Patrick J. Education in New Amsterdam. *De Halve Maen*, 1975, t. 60, Nr. 2, p. 5–6.

⁶⁰ P vz., žr. FINEGAN, Thomas E. Colonial Schools and Colleges in New York. *Proceedings of the New York State Historical Association*, 1917, t. 16, p. 165–82.

⁶¹ BARNOUW Adrian J. Dutch Backgrounds of the New Netherland.

⁶² ANDERSON John J., FLICK, Alexander K. *A short history of the state of New York*, p. 24.

⁶³ Review of *Polish Past in America, 1608–1865*, by M. Haiman. *New York History*, 1940, t. 21(1), p. 105–105.

⁶⁴ HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 9–10.

⁶⁵ NIESIECKI, Kasper. *Herbarz Polski*. Lipsk, 1834, [t. 5, p. 451–453].

⁶⁶ HAIMAN, Mieczysław. *Poles in New York in the 17th and 18th Centuries*, p. 36; HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 9–10.

⁶⁷ HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 9–10.

(1919–2001) recenzijoje Piotr S. Wandycz veikalui nurodė spragą – jame trūksta „aukštosios mokyklos Naujajame Amsterdame steigėjo lenko Kurcjuszo“⁶⁸.

1939 m. išleistame savo veikale „Polish Past in America 1608–1865“ M. Haiman A. K. Kurcijų irgi tiksliai įvardijo kaip „a learned professor from Lithuania“. Nors jis toliau neteisingai vadino jį mokyklos steigėju (*establishes the first Latin school*), pačią mokyklą įvardijo jau adekvačiai „lotyniška mokykla“, taip pat iš esmės teisingai nurodė, kad jis buvo „vienas pirmųjų medikų kolonijoje“ (*one of the first physicians in the colony*)⁶⁹. Tačiau labiau paplito ankstesniuose veikaluose išsakyti jo teiginiai, kurie tiko „lenkų pirmeivio“ A. K. Kurcijaus mitui.

M. Haiman pagrįstai teigė, kad mokytojas turėjo būti protestantas, tačiau klaidingai grindė šį teiginį. Pasak jo, A. K. Kurcijus Europoje buvęs vokiečių mistikų sektos vadovo Johhanes Kelpius (Johannes Kelpius Transylvanus, 1673–1708) mokytojas⁷⁰. Šis būsimasis amerikietis negalėjo būti A. K. Kurcijaus mokinys: šiam Transilvanijoje gimusiam liuteronų pamokslininko sūnui, Altdorfo universiteto absolventui, dieno-raščio autoriui, karštam pietistui, XVII a. pab. atvykusiam į Ameriką, dar esant vos kelerių metų jo „mokytojas“ turėjo būti jau miręs. Beje, XVII a. 7-ajame deš. Naujajame Amsterdame tik apie 15 proc. europiečių buvo vietinės kilmės (gimę vietoje)⁷¹.

M. Haiman smarkiai suklydo spėdamas, kad A. K. Kurcijus buvo arijonas, palikęs Abiejų Tautų Respubliką prasidėjus švedų invazijai dėl prieš arijonus nukreipto 1658 m. teisės akto⁷². Šis spekuliatyvus teiginys paplito įvairioje istoriografijoje. Tačiau M. Haiman ir jį kartoję autoriai nesuprato, kad arijonas nebūtų galėjęs mokytojauti Naujajame Amsterdame. Atvirkščiai, mokytojams buvo keliamas reikalavimas būti reformatų tikėjimo ir lojaliems Olandijos reformatų bažnyčiai. Netgi į liuteronus kolonijos generalinis direktorius P. Stuyvesant žiūrėjo priešiška. Jiems leido melstis tik namuose, privačiai. O žydams apskritai tik Vakarų Indijos kompanijai reikalaujant P. Stuyvesant XVII a. 6-ajame deš. leido apsisotiti Naujajame Amsterdame⁷³. A. K. Kurcijui galėjo tekti slėpti netgi savo liuteronišką tikėjimą.

⁶⁸ BOBR–TYLINGO, Stanislaw. [Review of *The United States and Poland*, by P. S. Wandycz]. *The International History Review*, 1982, t. 4, Nr. 1, p.145.

⁶⁹ HAIMAN, Mieczysław. *Polish Past in America, 1608–1865*, p. 17.

⁷⁰ HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 11.

⁷¹ JAAP, Jacobs. It Has Pleased the Lord That We Must Learn English: Dutch New York After 1664. *Dutch New York, between East and West. The World of Margrieta van Varick*, p. 57; JUHÁSZ, Levente. Johannes Kelpius (1673–1708): Mystic on the Wissahickon, *Cromohs Virtual Seminars. Recent historiographical trends of the British Studies (17th–18th Centuries)*. Edited by M. Caricchio, G. Tarantino, 2006–2007, p. 1–9. Prieiga per internetą: www.cromohs.unifi.it/seminari/juhasz_kelpius.html. Google Scholar

⁷² HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*, p. 11; HAIMAN, Mieczysław. *Poles in New York in the 17th and 18th centuries*, p. 36–37.

⁷³ Noorlander, D. L. For the Maintenance of the True Religion: Calvinism and the Directors of the Dutch West India Company. *The Sixteenth Century Journal*, 2013, t. 44, Nr. 1, p. 73–95; FRIJHOFF, Willem; JAAP, Jacobs. The Dutch, New Netherland, and Thereafter (1609–1780s). *Four Centuries of Dutch-American Relations*. Edited by Hans Krabbendam, Cornelis A. van Minnen, Giles Scott-Smith. Amsterdam–New York, 2009,

Pažymėtina, kad „arijono“ A. K. Kurcijaus mitas prigijo. Kai kurie lenkų tyrėjai (daugiausia Lenkijoje), sekdami M. Haiman, mokytoją „pavertė“ arijonu⁷⁴. Dar kiti tyrėjai – irgi be jokio pagrindo – dargi kėdainiečiu škotu – Kėdainių gimnazijos absolventu⁷⁵. Jų tekstus nekritiškai kartojo dar kiti autoriai⁷⁶. Jais remiantis A. K. Kurcijus buvo įtrauktas į įvairias arijonų ir škotų duomenų bazines⁷⁷.

Akivaizdu, kad A. K. Kurcijus nebuvo pakviestas, o pats Amsterdame, Olandijoje, pasisiūlė mokytojauti tolimoje olandiškoje kolonijoje. Jis ieškojo darbo.

1 lentelė

M. Haiman veikaluose panaudoti spausdinti šaltiniai ir literatūra.*

I. Spausdinti šaltiniai	<p>1. <i>Documents Relative to the Colonial History of the State of New York</i>. Albany. New York, 1853, t. 14. Documents relating to the history of the early colonial settlements, principally on Long Island, translated, compiled and edited [...] by Berthold Fernow, p. 436, 437, 445, 452, 462; M. Haiman leidinį vadina „Colonial documents“; tai yra neformalus jo pavadinimas, plg. BECKER, Paul W. The Colonial Documents of New York. <i>New York History</i>, 1947, t. 28, Nr. 3, p. 304.</p> <p>2. <i>Ecclesiastical Records of the State of New York, published by the state under the supervision of Hugh Hastings, state historian</i>. Albany, New York, 1901, t. 1, p. 442, 443, 451, 474, 478, 506.</p> <p>3. <i>The Minutes of the Orphanmasters Court of New Amsterdam, 1655–1663</i>. Ttranslated and edited by Berthold Fernow. Baltimore, 1902, p. 76, [180].</p> <p>4. <i>The Records of New Amsterdam, 1653–1674</i>. Edited by Berthold Fernow. New York, 1897, t. III Court minutes 1658–1661, p. 253, 344; 1897, t. VII Court minutes of New Orange 1673–1674 and administrative minutes 1657–1661, p. 257.</p> <p>5. <i>The Register of New Netherland, 1626–1674</i>. By E[dmund] B[aily] O’Callaghan. Albany, New York, 1865, p. 127.</p>
-------------------------	---

p. 31–48; JAAP, Jacobs. *The Colony of New Netherland: A Dutch Settlement in Seventeenth-Century America*. Ithaca, 2010; JAAP, Jacobs. *Petrus Stuyvesant: een levensschets*. Amsterdam, 2009.

⁷⁴ PASTUSIAK, Longin. *Polacy w zaraniu Stanów Zjednoczonych*, p. 9.

⁷⁵ ERIKSONAS, Linas. The Lost Colony of Scots: Unravelling Overseas Connections in a Lithuanian Town, *Ships, Guns and Bibles in the North Sea and the Baltic States K. 1350–K. 1700*. Edited by A. I. Macinnes, T. Riis and F. G. Pedersen. East Linton, East Lothian, 2000, p. 180–181.

⁷⁶ KOTLJARCHUK, Andrej. *In the Shadows of Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the Mid–17th Century*. Huddinge, 2006, p. 274–275.

⁷⁷ Curtius, Alexander Carolius [SSNE 5469]. *A Scot named Alexander Carolius Curtius lived in Kedany, Lithuania*. SSNE database. University of St. Andrews. Institute of Scottish Historical Research. Prieiga per internetą: <https://www.st-andrews.ac.uk/history/ssne/item.php?id=5469>; CURTIUS, Alexander Carolus. ECARTICO. Linking cultural industries in the early modern Low Countries, ca. 1475 – ca. 1725. Prieiga per internetą: <https://ecartico.org/persons/60116>

-
- II. Literatūra
1. DRAPER, Andrew S. Public School Pioneering in New York and Massachusetts. *Year Book of the Holland Society of New York. For the two years 1892 and 1893*. New York, 1893, p. 137.
 2. *History of New York State, 1523–1927*. Edited by James Sullivan. New York and Chicago, 1927, t. V, p. 2131.
 3. KILPATRICK, William Heard. *The Dutch Schools of New Netherland and colonial New York*. Washington, 1912.
 4. NIESIECKI, Kasper. *Herbarz Polski*. Lipsk, 1834, [t. 5, p. 451–453].
-
- II. Literatūra
5. PAULDING, J. *Affairs and Men of New Amsterdam in the time of Governors Peter Stuyvesant*. New York, 1843, p. 41 [40–43].
 6. STOKES, Isaac Newton Phelps. *The Iconography of Manhattan Island*. New York, 1915, t. I, p. 72, 75; 1916, t. II, p. 230; 1922, t. IV, p. [195, 196], 197, [202, 205, 207, 209, 210, 212]–213, [216, 218, 220, 228, 443 [buvo klaidingai t. I, p. 443].
 7. [The Story of New Amsterdam]. *Year Book of the Holland Society of New York*, 1917, p. [80]–81.
 8. VALENTINE, David Thomas. Schools and Schoolmasters in the Time of the Dutch. *Manual of the Corporation of the City of New York*, 1863, p. [567; tekste klaida – 556].
 9. VALENTINE, David Thomas. Historical Minutes of the Dutch. *Manual of the Corporation of the City of New York*, 1860, p. 617, [618].
 10. VALENTINE, David Thomas. [*Manual of the Corporation of the City of New York*. New York, 1849, p. 403.
 11. VAN VEEHTEN, Emma. *Early Schools and Schoolmasters of New Amsterdam, Historic New York During Two Centuries*. New York, 1898, p. 336–338.
 12. ZWIERLEIN, Frederick James. *Religion in New Netherland, 1623–1664: a history of the development of the religious conditions in the province of New Netherland 1623–1664*. New York, 1910, p. 88.
-

* Nepilnos bibliografinės pozicijos papildytos, o netiksliai ar nepilnai nurodyti puslapiai patikslinti.

M. Haiman savo darbuose daugeliui dešimtmečių suformulavo A. K. Kurcijaus kaip „lenkų intelektualo pirmeivio“ vaizdinį JAV lenkų istorinėje raštijoje ir visuomenėje. Jis dalinai buvo perimtas ir ne lenkų autorių. M. Haiman darbo teiginiais, kaip savotišku *locus communis*, buvo remiamasi ir daugelyje kitų JAV lenkų autorių tekstų⁷⁸. Jie mitą plėtojo ir pildė naujais teiginiais. Būtent iš M. Haimano publikacijų apie A. K. Kurcijų XX a. 4-ajame deš. sužinojo ir JAV lietuvių autoriai – teisininkas, istorikas, žurnalistas Kostas Rudamina (Rudijardas) Jurgėla (1904–1988)⁷⁹ ir ekonomistas bei Lietuvos diplomatas JAV Anicetas Simutis (1909–2006). Kaip minėta, JAV lietuvių A. K. Kurcijaus naratyvas bus aptartas atskiroje publikacijoje.

⁷⁸ BOCHENSKI, Antonine M. Our Youth and Its Polish–American Heritage. *Polish American Studies*, 1944, t. 1, p. 45–61; *Poles in America: their contribution to a century of progress. A commemorative souvenir book compiled and published on the occasion of the Polish Week of Hospitality, July 17 to 23, a Century of Progress International Exposition*, 1933, p. 18, ir kt.

⁷⁹ JURGĖLA, Kostas Rudamina. Lietuvis pirmasis mokytojas New York. *Amerika*, 1940 05 17, Nr. 20, p. 2, ir kt.

Tolesnė A. K. Kurcijaus mito plėtotė

XX a. 4–5-ajame deš. dvasininko, statisto ir polonisto Francis Bolek (1886–1958) redaguotame, kelių leidimų sulaukusiame (1939, 1940, 1943) informaciniame leidinyje „Who’s Who in Polish America“ A. K. Kurcijui skirti net du straipsniai. Pirmajame, pavadinimu „Curtius“, jis vadinamas Lenkijoje gimusiu švietėju, filosofijos daktaru⁸⁰. Antrajame, pavadinimu „Kurczewski“, vadinamas mediku ir chirurgu, pirmuoju mediku kolonijoje⁸¹.

Kaip matyti, šiame leidinyje A. K. Kurcijui priskiriamas gimimas „Lenkijoje“, akademijos Niujorke įsteigimas ir pridodamas dargi M. Haiman nežinotas „naujas“ dalykas – graikų kalbos Naujojo Amsterdamo lotyniškoje mokykloje „dėstymas“. Taip pasielgta, matyt, siekiant paaukštinti mokyklos statusą. Mitologizuotam rašymui buvo nesvarbu, kad apie tai istoriniuose šaltiniuose duomenų nėra, taip pat kad kukliai lotyniškai olandiškos kolonijos mokyklai graikų kalbos dėstymas būtų buvęs perteklinis. Graikų k., atrodo, mokė jau A. K. Kurcijaus „įpėdinis“ olandas Aegidius Luyck (van Luijck, 1641–1717), XVII a. 7-ajame deš. vadovavęs graikiškai ir lotyniškai mokyklai (*Rector der Latynsche Schole tot Nieuw-Amsterdam*). Jis, beje, sėkmingai prekiaavo, padarė karjerą, tapo valdininku ir dvasininku bei sukaupė palyginti nemažą turtą⁸².

Apie A. K. Kurcijaus gydytojavimą rašė jau XIX a. vidurio amerikiečiai autoriai⁸³, tačiau jo titulavimas „pirmuoju gydytoju“ yra netikslus. Tuomet A. K. Kurcijus dar nebuvo gavęs medicinos daktaro laipsnio. XX a. 4-ajame deš. JAV lenkų medikai taip pat atkreipė į jį dėmesį. Jų leidinyje pažymėta, kad jis buvo „lenkų mokslo pirmtakas Amerikoje“ (*protoplasta nauki polskiej w Nowym Świecie*)⁸⁴. Naujojo Amsterdamo valdytoja Vakarų Indijos kompanija A. K. Kurcijaus prašymu išties atsiuntė jam herbariumą. Tačiau kolonijoje iki A. K. Kurcijaus, pradedant XVII a. 4-uju deš., buvo medikų, chirurgų ir pribuvėjų. Pradžioje medicinine praktika vertėsi laivų chirurgai (laivuose jie atliko ir medikų funkcijas), bet vėliau dėl konkurencijos ribojimo

⁸⁰ „Born in Poland; invited in 1659 by the Dutch to come to New Amsterdam (New York), N. Y. to teach Latin and Greek, and here founded an academy for the Dutch children, the first institution of higher learning in what is now the city of New York).“ *Who’s Who in Polish America*. Editor in Chief by Rev. Francis Bolek, New York, 1943, p. 78.

⁸¹ „Physician and surgeon [...] he was the first physician in the Colony.“ *Who’s Who in Polish America*. Editor in Chief by Rev. Francis Bolek, New York, 1943, p. 249.

⁸² Aegidius Luyck. *ECARTICO. Linking cultural industries in the early modern Low Countries, ca. 1475 – ca. 1725*. Prieiga per internetą: <https://ecartico.org/persons/59965>; KOOT, Christian J. Local Adaptations II: Anglo-Dutch Trade in New York. *Empire at the Periphery: British Colonists, Anglo-Dutch Trade, and the Development of the British Atlantic, 1621–1713*. New York, 2011, p. 151–178; BLOM, F. R. E. Of wedding and war: Henricus Selyns’ „Bridal torch (1663): analysis, edition, and translation of the Dutch poem. *Studies in Dutch Language and Culture*, 2008, Nr. 2, p. 185–200; VENEMA, Janny. *Beverwijck. A Dutch Village on the American Frontier, 1652–1664*. Albany, New York, 2003, p. 128–129.

⁸³ BRODHEAD, John Romney. *History of the state of New York. First Period 1609–1664*. New York, 1853, p. 656, 694; STOKES, Isaac Newton Phelps. *The Iconography of Manhattan Island*. 1922, t. IV, p. 199, 201, 205.

⁸⁴ *Medical and Dental Bulletin*, 1938, t. 10, p. 276.

bei gydymo paslaugų kontrolės jiems leista praktikuoti tik gavus atitinkamą leidimą. Pateiksiu kelis pavyzdžius apie medikus iš sąrašo, dar XIX a. vid. sudaryto Edmund Baily O'Callaghan, bei kai kurios Niujorko medicinos istorijai skirtos vėlesnės literatūros. Jis apima tiek Naujojo Amsterdamo, tiek kitų kolonijos vietovių medikus.

Nuo 1630 m. Naujajame Amsterdame praktikavo chirurgas Harmen Myndertsz van den Bogaert (1612–1648), XVII a. 5-ajame deš. dirbęs Fort Oranže (Fort Orange). Jis teikdavo ir mediko išvadas, buvo įveisęs vaistingųjų augalų daržą Naujajame Amsterdame. Žinoma, kad yra gydęs indėnus irokėzus, domėjosi jų pačių gydymo metodais. Jis buvo 1634–1635 m. diplomatinės misijos pas irokėzų gentį – vertingo etnografinio irokėzų sąjungos genčių – mohaukų ir kitų, aprašymo (*Journal*) autorius. Jis sulaukė daugelio tyrimų. Beje, vedęs ir kelis vaikus turėjęs medikas buvo homoseksualios orientacijos ir už seksualinį ryšį su savo tarnu vergu afrikiemiu Tobijumi (ar netgi dviem jaunuoliais) buvo suimtas. Turėjo būti nubaustas mirties bausme. Antrą kartą bėgdamas iš kalėjimo paskendo Hudsono upėje⁸⁵.

Pirmuoju diplomuotu medicinos daktaru kolonijoje buvo jau ne kartą minėtas J. La Montagne, tapęs kolonijos vicedirektoriumi, kažkiek užsiėmęs ir gydytojo praktika. Būtent jam 1652 m. buvo pavesta išduoti leidimus laivų barzdaskučių gydytojškai veiklai. Nuo 1638 m. praktikavo chirurgas Hans Kierstede († 1671). 1642–1648 m. visos kolonijos chirurgo buvo paskirtas Abraham Staets. Apie 1654–1671 m. šias pareigas ėjo Jacob de Hinsse, šaltiniuose vadinamas ir „daktaru“. 1649–1662 m. praktikavusio chirurgo Jacob Hendricksen Varrevanger (jis siuntėsi ir vaistus iš Olandijos, už kuriuos prašė kompensacijos) siūlymu 1658 m. Manhatano saloje buvo įsteigta ligoninė kareiviams bei juodaodžiams, kuriai vadovavo pribuvėja Hillette Willburch. 1658 m. minimi chirurgai Peter Jansen van den Bergh ir Jacob L'Orange ir kt. Chirurgai neretai pasižymėjo puikiomis ne tik chirurgijos srities žiniomis⁸⁶.

Išskirtinę A. K. Kurcijaus reikšmę JAV lenkų diasporai XX a. viduryje atspindi ir tai, kad F. Bolek leidinyje buvo išspausdintas imaginacinis garsiojo mokytojo portretas – tikras A. K. Kurcijaus atvaizdas nežinomas. Jo autorius buvo JAV lenkų

⁸⁵ BIRCH, Jennifer. Current Research on the Historical Development of Northern Iroquoian Societies. *Journal of Archaeological Research*, 2015, t. 23, Nr. 3, p. 268; ABBOTT, Clifford. Personal Names in Oneida. *Anthropological Linguistics*, 2021, t. 63, Nr. 1/2, p. 168–77; *A Journey Into Mohawk and Oneida Country 1634–1635: The Journal of Harmen Meyndertsz Van Den Bogaert*. Translated and edited Charles T. Gehring. Wordlist and linguistic notes by Gunther Michelson. Revised Edition, Syracuse, New York, 2013.

⁸⁶ SCHAEFER, Richard Gerhard. A Manhattan Hortus Medicus?: Healing Herbs in Seventeenth-Century. *Tales of Gotham, Historical Archaeology, Ethnohistory and Microhistory of New York City*. New York, 2012, p. 31–56; CHRISTOPH, Peter R. Barber–Surgeons in New Netherland and Early New York. *Explorers, fortunes & love letters. A window on New Netherland*. Edited by Martha Dickinson Shattuck, Albany, New York, 2009, p. 59–71; VENEMA, Janny. *Beverwijck. A Dutch Village on the American Frontier, 1652–1664*. Albany, New York, 2003, p. 128–131; DUFFY, John. *History of Public Health in New York City, 1625–1866*. New York, 1968, t. 1, p. 7–10; WALSH, James J. *History of medicine in New York. Three centuries of medical progress*. New York, 1919, t. 1, p. 19–24; *The Register of New Netherland–1626 to 1674*. By E[dmund] B[aily] O'Callaghan. Albany, New York, 1865, p. 124–128; O'Callaghan, E. B. *Calendar of Historical Manuscripts in the Office of the Secretary of State, 1630–1664*.

dailininkas grafikas, žurnalistas ir visuomenininkas Henry (Henryk) Archacki (1907–1988), sukūręs ir daugiau JAV „lenkų herojų portretų“ (Anthony Sadowski ir kt.)⁸⁷.

3 pav. Imaginacinis A. K. Kurcijaus portretas (Curtius, Alexander Carol, Ph. D.) Apie 1943 m. Dail. Henry Archacki. *Who's Who in Polish America*. Editor-in-Chief by Rev. Francis Bolek New York: Harbinger House, 1943. Prieiga per internetą: https://www.poles.org/DB/C_names/Curtius_AC/Curtius_AK.html

Portretas perspausdintas JAV lenkų istoriko, bibliotekininko Edmund L. Kowalczyk (1916–1973) XX a. 6-ojo deš. pabaigoje paskelbtame straipsnyje apie A. K. Kurcijų⁸⁸. Jis buvo tikras M. Haiman pasekėjas, nuosekliai vykdamas būtų ir nebūtų lenkų paieškas ankstyvojoje JAV istorijoje. Savo straipsnyje jis pakartojo M. Haiman teiginį⁸⁹. Į minėtą Edmund L. Kowalczyk straipsnį buvo sureaguota ir JAV lietuvių spaudoje. Autoriui prikišta, kad jis „kaip apie tikrą lenką, nežinodamas ar tyčia nutylėdamas faktą, kad prieš tris šimtus metų registruodamasis Olandijos Leideno universitete medicinos studijoms Kursius pats save įrašydino kaip „nobilis lithuanus“, vadinasi, lietuvis bajoras.

JAV lenkų spaudoje apie A. K. Kurcijų pasirodė ir buvusio vilniečio mokytojo, Niujorko lenkų laikraščių „Nowy Świat“ ir „Nowy Dziennik“ bendradarbio, lenkiškų mokyklų vizitatoriaus Józef Dubicki (Joseph Dubicki, 1910–1984)⁹⁰ straipsniai kaip apie pirmąjį Niujorko mokytoją lenką „Curtius Kurczewski“, buvusį Vilniaus

⁸⁷ *Who's Who in Polish America. A Biographical Directory of Polish-American Leaders and Distinguished Poles Resident in the Americas*. Editor-in-Chief by Rev. Francis Bolek. New York, 1943, p. 249.

⁸⁸ KOWALCZYK, Edmund L. Dr. Alexander Curtius. *Polish American Journal*, 1959, October, t. 10, p. 2.

⁸⁹ KOWALCZYK, Edmund L. Jottings from the Polish American Past. *Polish American Studies*, 1954, t. 11, Nr. 1/2, 1954, p. 31–42; 1952, t. 9, Nr. 3–4, p. 86–96; 1950, t. 7, Nr. 3–4, p. 79–87; KOWALCZYK, Edmund L. *Polonica Americana*. *Polish American Studies*, 1953, t. 10, Nr. 3/4, p. 120–25, ir kt.

⁹⁰ WOŹNIAK, Jan. Trzecia rocznica zgonu Red. Józefa Dubickiego. *Głos Nauczyciela*, 1987, t. 2, Nr. 4, p. 11.

universiteto profesorių. Jie irgi sukėlė priešišką lietuvių reakciją. Buvo pažymėta, kad „kaip lietuvis bajoras dr. Kuršius tiek bendro su lenkais teturėjo, kiek, kad Lietuva sudarė su Lenkija bendrą valstybę ir jis buvo tos valstybės pilietis, bet kad jis būtų buvęs lenkas ar lenkų kilmės, nėra ir mažiausio įrodymo“⁹¹.

Čia svarbu pažymėti, kad nurodytoji A. K. Kurcijaus „lenkiškumo“ kritika turėjo didelį pagrindą. Jo įvardijimas kaip „iš Lietuvos“ istoriškai negalėjo suteikti pagrindo vadinti jį „lenku“. Tai, be abejo, buvo ne istoriškas, o nacionalistinis požiūris. Tačiau toks pat buvo ir JAV lietuvių istorikų požiūris. Atvykęs iš Lietuvos nebūtinai turėjo būti „lietuvis“. O keliuose kituose šaltiniuose „Lietuviu bajoru“ (*Nobilis Lithuanus*) įvardijamas bei Lietuvą savo tėvyne įvardijantis liuteronas A. K. Kurcijus, buvęs katalikas, pagal etninę tapatybę galėjo būti daug kas. Tačiau, kaip jau ne kartą minėta, JAV lietuvių istorikų išplėtotas A. K. Kurcijaus naratyvas bus aptartas atskiroje publikacijoje.

A. K. Kurcijus turėjo tapti ir vienu svarbiausių Kosciuškos fondo (*The Kosciuszko Foundation*) planuojamo sukurti trumpametražio dokumentinio filmo „Patriots and Immigrants: Americas Polish Heritage“ herojų. Jo režisierius turėjo būti Andrzej Chiczewski (1930–1997), Lenkijos televizijos edukacinių programų direktorius, operatorius – Paweł Minkiewicz, garso režisierius – Wojciech Fabjaniak. JAV filmavimai turėjo vykti 1973 m. gruodį – 1974 m. kovą. Jis turėjo būti skirtas JAV Nepriklausomybės 200 metų jubiliejui ir pasirodyti 1976 m. Jį planuota rodyti per JAV nacionalinę televiziją, platinti švietimo įstaigose ir kitose tikslinėse grupėse. A. K. Kurcijus turėjo būti pirmoje filmo dalyje „The Poles Discovers America“. Ji turėjo prasidėti legendiniu Amerikos atradėju John Scolvus („Jan z Kolna“). Po jo turėjo sekti Džeimstauno epizodas, o po jo – „Dr. Curtius and the first Latin grammar school in New York“⁹². Žinoma, kad 1976 m. pasirodė JAV polonijai skirtas rež. Andrzej Chiczewski režisuotų dokumentinių filmų ciklas „Polonia w Stanach Zjednoczonych“ bei dokumentinių filmų ciklas „Z ziemi polskiej“ (dokumentiniai filmai „Wśród Pionierów Ameryki“, „Polacy w Amerykańskiej rewolucji“, „Polskie ślady na Indiańskiej ścieżce“, „Ślzący w Teksasie“ ir kt.). Jie buvo rodyti ne JAV, bet per Lenkijos televizijos II programą, kuri pradžioje buvo edukacinio pobūdžio⁹³.

Sigismund J. Sluzkos mitologinis indėlis: „slavistas“ A. K. Kurcijus

Lenkų filologams, dirbusiems įvairiose JAV aukštosiose mokyklose, lenkų kalbos dėstymas ypač rūpėjo. Prancūzų, ispanų ir italų kalbų dėstymas į JAV universitetų programas buvo įtrauktos jau XIX a., o susidomėjimas lenkų k. tuomet buvo

⁹¹ Jie turėjo pasirodyti Niujorke leidžiamame lenkų laikraštyje „Nowy świat“, 1960 01 20, 07 29. Plg. ALY-VIS, D. Lietuvis New Yorke įsteigė pirmąją mokyklą, lenkas – pirmąją karčiamą, bet lenkai savinasi abu. *Dirva*, 1960 11 02, p. 1, 3; *Darbininkas*, 1960 11 03, Nr. 76, p. 4.

⁹² *The Kosciuszko Foundation. American Center for Polish Culture*. Prieiga per internetą: www.cervantesvirtual.com

⁹³ „Polacy w Amerykańskiej rewolucji“. Polska, 1976. Prieiga per internetą: <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4213645>

minimalus. Studijų dalykai, skirti slavų istorijai, kalboms ir literatūrai, atsirado XIX a. pab. Harvardo universitete. XX a. pradžioje Berklio, Kolumbijos, Čikagos ir Notr Damo universitetuose pradėta dėstyti ir lenkų kalba bei literatūra. 1925 m. disertaciją iš slavistikos srities apgynė pirmasis ne slaviškos kilmės kalbininkas Arthur Pruden Coleman (1887–1974), pradėjęs dėstyti lenkų kalbą Kolumbijos universitete. Jis dirbo iki 1948 m., kuomet atsistatydino (plačiau žr. žemiau). Lenkų kalba ir literatūra dar dėstyta Mičigano ir keliuose kituose universitetuose bei keliolikoje koledžų. Po II pasaulinio karo lenkų k. ir literatūros dėstymas dar labiau išsiplėtė. Antai XX a. 6-ojo deš. pradžioje jis vyko maždaug 50-tyje aukštųjų mokyklų. Lenkų kalba ir literatūra dėstyta Slavistikos fakultetuose, kuriuose dominavo rusų kalba ir literatūra. Buvo susiduriama su įvairiais trukdžiais: menka finansinė parama iš komunistinės Lenkijos, nepakankamai dėmesio polonistikai remti skyrė JAV lenkai, stokojama studentų (taip pat ir lenkų kilmės), todėl universitetai dažnai sustabdydavo studijas. Teigiama, kad komunistinė Lenkija per polonistikos studijas siekdavo infiltruoti savo agentų⁹⁴.

Sigmund J[ohn] Sluska (1911–1974) nebuvo istorikas mėgėjas. Jis – lenkų kilmės amerikietis, gimęs Hempstede, Niujorko valstijoje. Studijavo Notr Damo, Niujorko ir Kolumbijos universitetuose. 1950 m. Otavos universitete (Ottawa) apgynė istorijos daktaro disertaciją „Queen Jadwiga in history and legend: A Contribution to the Study of the XIV–XV Century History of Poland“⁹⁵. Rengdamas disertaciją Sluska konsultavosi su garsiais lenkų istorikais – Oskar Halecki iš privataus jėzuitiško Fordhamo universiteto ir kitais. Otavos universitete 1953 m. Sigismund J. Sluska jau vadovavo ir daktaro disertacijos rašymui (*thesis advisor*)⁹⁶.

Vėliau dirbo įvairiuose universitetuose ir aukštosiose mokyklose, kaip antai „Sewanhuka High School“ ir kitur. Buvo aktyvus lenkų kultūrinio ir politinio sąjūdžio narys. 1948 m. aktyviai dalyvavo garsioje politizuotoje akademinėje istorijoje Kolumbijos universitete, kilusioje dėl įsteigtos Adam Mickiewicz filologijos, kalbos ir literatūros katedros. Jos profesoriumi Lenkijos Liaudies Respublikos ambasadoriaus Józef Winiewicz (1905–1984) ir kultūros atašė poeto Czesław Miłosz (1911–2004) siūlymu (garantavo po 10 000 dolerių finansavimą bent 3 metų laikotarpiui) buvo paskirtas įžymus lenkų literatūros istorikas Manfred Kridl (1882–1957), buvęs Vilniaus Stepono Batoro universiteto Humanitarinio fakulteto dekanas, nuo 1941 m. dirbęs elitiniame moteriškajame Smitho koledže Masačusetse. Jo priešinininkas, ilgametis slavistikos profesorius Arthur Pruden Coleman (1887–1974) ir Amerikos lenkų

⁹⁴ MIKOŚ, Michał J. *Zarys historii polonistyki w Ameryce Północnej, w opracowaniu Małgorzaty Smereczniak ze wstępem Bożeny Szalasty-Rogowskiej i posłowiem Wioletty Hajduk-Gawron*. Katowice, 2012, p. 14–29.

⁹⁵ SLUSZKA, Sigmund John. *Queen Jadwiga in history and legend: A Contribution to the Study of the XIV–XV Century History of Poland. A thesis submitted to the Faculty of Arts of the University of Ottawa in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Ottawa, 1950. Prieiga per internetą: <https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/20810>

⁹⁶ KRASOWSKA, Constance T. *A Historical Outline of the Polish National Alliance. A thesis submitted to the Faculty of Arts of the University of Ottawa in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Ottawa, 1953.

kongresas (*Polish-American Congress*) pareikalavo, kad Kolumbijos universitetas atsisakytų komunistinio grantu. Liberalių ir antikatalikiškų pažiūrų M. Kridl rėmėjas Cz. Miłosz buvo jo studentas Vilniuje. Buvęs Arthur P. Coleman studentas, tuometis JAV lenkų mokytojų asociacijos (*Polish-American Teachers Association*) pirmininkas Sigmund J. Sluska spaudoje apkaltino M. Kridl esant „žinomu marksistu“, pareikalavo atsistatydinti Slavistikos fakulteto dekaną profesorių Ernest Simmons, grasino „pasiekti“ visas JAV žiniasklaidos priemones. Kaip nurodo Dwight D. Eisenhower,

*Sluska wrote to the „New York Times“ about „Cominform infiltration into Columbia“ in a brash attempt to bring to light the suspected disloyalty present at Columbia.*⁹⁷

Tačiau Sigismund J. Szluszka nutilęs, kai jam buvę priminta apie jo paties atkaklias pastangas užmegzti ryšius su komunistinės Lenkijos vyriausybe⁹⁸.

Galiausiai viskas baigėsi tuo, kad pats Arthur P. Coleman, teigęs, jog komunistinė Lenkija neturi teisės naudoti Mickevičiaus vardo, atsistatydino iš pareigų, pareiškęs, kad negali dirbti su asmeniu, kuris algą gaus iš režimo, kuris nepripažįsta demokratiinių teisių daugumai savo gyventojų, o katedra bus kontroliuojama komunistinės Lenkijos ir Kominterno bei vykdys „akademine infiltraciją“⁹⁹. Universiteto laikyseną jis prilygino kolaboravimui su Hitlerio režimu. Šis įvykis sulaukė didelio atgarsio susipriešinusioje JAV visuomenėje. Kolumbijos universitetas JAV lenkų ir kitoje spaudoje dar ilgau buvo vaizduojamas kaip Kremliaus agentų ir komunistų landynė. Dėmesio įvykiui suteikė ir tai, kad jo prezidentu jau po M. Kridl paskyrimo tapo jau minėtas generolas Dwight D. Eisenhower, būsimasis JAV prezidentas. Jo nurodymu buvo atliktas tyrimas, tačiau, nenustačius nieko priešiško, M. Kridl liko vadovauti katedrai¹⁰⁰. Į Cz. Miłosz dėl jo kultūros atašė darbo didelė lenkų išeivijos dalis žiūrėjo priešiška.

⁹⁷ CANNATELLA, Dylan S. *Dwight D. Eisenhower and the Politics of Anti-Communism at Columbia University: Anti-Intellectualism and the Cold War during the General's Columbia Presidency*. 2017, p. 44. University of New Orleans Theses and Dissertations. Prieiga per internetą: <https://scholarworks.uNr.edu/td/2302>

⁹⁸ „Sigmund J. Sluska, chairman of the Polish-American Teachers Association, today called upon Dr. Manfred Kridl to resign from the chair at Columbia University established with funds from the Polish Government“. *The New York Times*, 1948 07 30, 08 02.

⁹⁹ Prof. Quits Columbia in Refusal To Serve With „Soviet Puppet“. *Daily News from New York*, 1948 07 12, p. 88.

¹⁰⁰ MIKOŚ, Michael J. *Polish Language and Literature at Columbia University in New York: Early History (1915–1948)*. *The Polish Review*, 2016, t. 61, Nr. 3, p. 99–107; TRAVIS BEAL, Jacobs. *The Adam Mickiewicz controversy, 1948: Eisenhower and Columbia*. *Konteksty Kultury*, 2015, t. 12, z. 4, p. 474–488; MIKOŚ, Michael J. *Eisenhower at Columbia*. With an introduction by Eli Ginzberg. New Brunswick, 2001, p. 48–56; MIKOŚ, Michael J. *Dwight D. Eisenhower's Presidency of Columbia University*. *Presidential Studies Quarterly*, 1985, t. 15, Nr. 3, 1985, p. 555–60; BLEJWAS, Stanislaus A. *The Adam Mickiewicz Chair of Polish Culture: Columbia University and the Cold War (1948–1954)*. *The Polish Review*, 1991, t. 36, Nr. 3–4, p. 323–337, 435–450; „Nie ma obcego wpływu“, odpowiada Polonii amerykańskiej wicerektor Columbii. *Słowo Polskie*, 1952 08 19, Nr. 91, p. 3.

Slavistikos, lenkų ir rusų kalbų dėstymo propagavimui Sigmund J. Sluszka paskyrė kelis tekstus¹⁰¹. Viename iš jų paminėjo ir A. K. Kurcijų: „In 1643, the Dutch in New York had Karol Kurcyusz, a Pole, as a teacher of the first Academy in the New World.“¹⁰² Plačiausiai savo teiginius apie A. K. Kurcijų tuomet Fordhamo universitete dirbęs Sigmund J. Sluszka išdėstė 1953 m. atskiroje publikacijoje. Pasak jo,

as early as 1659 the Dutch colonists of Manhattan Island hired a Polish schoolmaster, Dr. Karol Kurcyusz, for the education of the youth of the New Amsterdam community. Dr. Kurcyusz was a teacher of languages. He tried to teach Russian and Polish to the New Amsterdam citizens, but they preferred their native Dutch [išskirta mano – A. R.]. Curtiss High School on Staten Island, New York City, is named in honor of the first academy founder and foreign language teacher, Kurcyusz¹⁰³.

Taigi, pasak Sigmund J. Sluszkos, lenkas A. K. Kurcijus buvęs kalbų mokytojas. Jis bandęs mokyti rusų ir lenkų kalbų, bet jie labiau norėję mokytis savo gimtosios olandų kalbos.

Šie teiginiai rodo, kad autorius nežinojo Naujojo Amsterdamo XVII a. 6-ajame deš. etninės gyventojų sudėties. Kolonijoje gyveno ne vien olandai, kurie sudarė tik apie pusę atvykėlių. Po jų kiekybiškai daugiausia buvo atvykėlių iš kaimyninių Olandijai vokiškų, olandiškų, prancūziškų (hugenotai), valoniškų teritorijų, paskui juos sekė atvykėliai iš skandinaviskų ir kitų kraštų. Socialinės profesinės kilmės atžvilgiu tai buvo valstiečiai, kareiviai, amatininkai ir kt. Tarp jų potencialiai galėjo būti ir „lenkais“ šaltiniuose įvardijamų, tačiau tokiais etniškai ir kalbiškai nebūtinai buvusių, o tik iš didelės Abiejų Tautų Respublikos teritorijos atvykusių asmenų¹⁰⁴.

Kaip jau minėta, A. K. Kurcijus vadovavo lotyniškai mokyklai, kurioje buvo mokoma lotynų, o ne olandų ar kokios nors kitos kalbos. Bendraujant su mokiniais, kurie turėjo būti iš daugiausia kolonijos elitu priklausančių įvairios socialinės kilmės

¹⁰¹ SLUSZKA, Sigmund J. The teaching of Polish in American High Schools, Colleges, and Universities. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1951, t. 9, Nr. 1, p. 5–6; SLUSZKA, Sigmund J. Why Students Take Russian. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1950, t. 8, Nr. 2, p. 25–26; SLUSZKA, Sigmund J. Reports from the Chapters. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1950, t. 8, Nr. 2, p. 24.

¹⁰² SLUSZKA, Sigmund J. Polish Language Teaching in America. *Polish American Studies*, 1951, t. 8, Nr. 1/2, 1951, p. 29.

¹⁰³ SLUSZKA, Sigmund J. America had a slavic language problem long before the coming of the Mayflower in 1620. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1953, t. 10, Nr. 4, p. 68.

¹⁰⁴ PULA, James S.; VERSTEEGH, Pien. Were There Really Poles in New Netherland?, p. 35–55; GOODFRIEND, Joyce D. Foreigners in a Dutch Colonial City. *New York History*, 2009, t. 90, p. 241–269; FRIJHOFF, Willem. Dutchness in Fact and Fiction. *Going Dutch: The Dutch Presence in America, 1609–2009*. Edited by Joyce D. Goodfriend, Benjamin Schmid and Annette Stott. Leiden, 2008, p. 327–358; COHEN, David Steven. How Dutch Were the Dutch of New Netherland?, p. 43–60.

olandų, vokiečių ir kitų tautybių pirklų, valdininkų, žemvaldžių ir kitų šeimų, aišku, turėjo būti pasitelkiama ir ne lotynų kalba, labiausiai tikėtina, kad olandų ar vokiečių. Jas A. K. Kurcijus turėjo mokėti pakankamai gerai. Šiaip lotyniškose mokyklose mokiniams netgi būdavo draudžiama bendrauti kitaip nei lotyniškai. Aišku, Naujajame Amsterdame jos lygis iš pradžių negalėjo būti aukštas. Taigi išsiversti tik su lotynų kalba nebuvo galimybių nei mokytojui, nei mokiniams. Siekis „atrasti“ slavistiką jau XVII a. vid. Niujorke organiškai siejasi su tyrėjo nekompetencija.

Atlikta analizė leidžia teigti, kad Sigmund J. Sluszkas nedisponavo naujais istoriniais šaltiniais, leidžiančiais jam taip teigti. 1967 m. sausio 8 d. laiške „Colgate“ universiteto Rusijos studijų programos steigėjui, Rusų kalbos ir literatūros profesoriui Albert Parry (1901–1992) apie A. K. Kurcijų jis tenurodė W. Kruszkos ir M. Haiman darbus¹⁰⁵. Gal jį įkvėpė Marion Moore Coleman publikacija apie susidomėjimą rusų kalba Jeilio universiteto absolvento poeto James Gates Percival (1795–1856) XIX a. 4-ajame deš.¹⁰⁶ Kaip ten bebūtų, tenka daryti išvadą, kad dr. Sigmund J. Sluszkas „slavistą“ A. K. Kurcijų tiesiog išsigalvojo. Išskirtinę nekompetenciją ir beatodairišką „wishfull history“ realizaciją atspindi jo teiginys, kad A. K. Kurcijaus garbei buvo pavadinta aukštoji mokykla (*Curtiss High School*). Puikiai žinoma, kad ji buvo pavadinta amerikiečių rašytojo ir politiko George W. Curtis (1824–1892) garbei XX a. pradžioje.

Reikia pažymėti, kad Sigismund J. Sluszkas, atrodo, nebuvo vienintelis toks. Aštrių priekaištų dėl neaiškios kilmės šaltinių naudojimo yra sulaukę ir JAV lenkų istorikai Karol Wachtl (Wachtel, 1876–1946) bei Arhur L. Waldo (1896–1985, rašė ir slapyvardžiu Leonard Stefanski)¹⁰⁷.

Nepaisant Sigmund J. Sluszkos teiginių neistoriškumo, atsirado autorių, kurie nekritiškai perėmė šį teiginį. Jų buvo ne tik tarp JAV lenkų. Pavyko identifikuoti kelias publikacijas, tačiau jų turėtų būti, matyt, žymiai daugiau.

Laisvosios Europos radijo bendradarbis ir Valstybės departamento patarėjas vertėjas Lewis Galantière (1895–1977) juo rėmėsi slavistikos studijų apžvalgoje, paskelbtoje

¹⁰⁵ PARRY, Albert. *America Learns Russian. A History of the Teaching of the Russian Language in the United States*. New York, 1967, p. 8.

¹⁰⁶ COLEMAN, Marion Moore. A Yale Man Studies Russian James Gates Percival (1795–1856) and Russian in New Haven a Century Ago. *The Russian Review*, 1949, t. 8, Nr. 2, p. 127–134. Taip pat žr. HAY, John. The Limits of Recovery. The Failure of James Gates Percival. *Early American Literature*, 2020, t. 55, Nr. 1, p. 111–144; ZENKEVICH, I. V. Famous Americans and learning of the Russian Language in the USA in the XIX century. *Jazyk i tekst*, 2019, t. 6, Nr. 1, p. 135–141.

¹⁰⁷ Plačiau žr. PULA, James S. Fact vs. Fiction: What do we really know about the Polish presence in early Jamestown? *The Polish Review*, 2008, t. 53, Nr. 4, p. 477–493; BARBOUR, Philip L. The Identity of the First Poles in America. *William and Mary Quarterly*, 1964, t. 21, Nr. 1, p. 77–92; WALDO, Arthur L. Searching for Polish Jamestown Sources. *Polish American Studies*, 1960, t. 17, Nr. 3/4, p. 105–14; WALDO, Arthur L. *First Poles in America 1608–1958. In Commemoration of Their Landing at Jamestown October 1, 1608*. Pittsburgh, 1957.

1955 m.¹⁰⁸ 1957 m. leidinyje apie slavistikos studijas juo taip pat rėmėsi JAV Centrinės žvalgybos valdybos darbuotojas lingvistas, filosofijos daktaras Jacob Leonard Ornstein-Galicia (1915–1996)¹⁰⁹.

Sigismund J. Sluszkos teiginys apie „slavistą“ A. K. Kurcijų sukėlė sumaištį netgi akademinėje Lenkijos istoriografijoje. Jo, matyt, nežinojęs Henryk Barycz A. K. Kurcijų įvardijo kaip „gan mįslingą asmenybę“ (*postać dość zagadkowa*), tradiciškai vadino jį lenkiškai (Aleksander Karol Kurcjuusz) ir bendrai nurodė, kad jis pradėjo humanistinę mokyklą Naujajame Amsterdame¹¹⁰. Tačiau kitas žymus lenkų istorikas Tadeusz Wasilewski (1933–2005) vertingo šaltinio – A. K. Kurcijus 1659 m. rugsėjo 16 d. laiško Naujajame Amsterdame (Niujorke) atradėjas – XX a. 9-ojo deš. publikacijoje apgalvestavo, kad jam nepavyko susipažinti su Sigismund J. Sluszkos publikacija. Jo teigimu, jeigu jo teiginys būtų pagrįstas, tuomet tai būtų argumentas, leidžiantis grįsti ne vokišką, bet lenkiškai rusišką A. K. Kurcijaus kilmę¹¹¹.

Vienoje 1995 m. semantikos mokslo srities publikacijoje irgi teigiama, kad A. K. Kurcijus siūlė mokytis lenkų ir rusų kalbų Naujojo Amsterdamo gyventojams (*English was accepted as the language of society-wide discourse. This did not stop Aleksander Karol Kurcjuusz (Carolus Curtius) from establishing the first Latin Academy in America and from offering Polish and Russian language instruction to the citizens of New Amsterdam*)¹¹².

Kaip minėta, kalbinė įvairovė Naujajame Amsterdame buvo didelė – atvykėliai iš įvairių Europos kraštų kalbėjo ne tik olandų, bet ir vokiečių, anglų ir kitomis kalbomis¹¹³, tačiau jos negalėjo būti perkeltos į lotyniškos mokyklos programą.

¹⁰⁸ GALANTIÈRE, Lewis. *Area Study Programs: the Soviet Union and Eastern Europe*. Free Europe Committee. Mid-European Studies Center, 1955, p. 35.

¹⁰⁹ „The earliest slavic studies in America were feeble, disorganized, and completely dilettante in character [...] About three hundred years ago dr. Kurcyusz, a Pole, made unsuccessful attempts to teach russian and polish to the dutchmen of New Amsterdam“. ORNSTEIN-GALICIA, Jacob L. *Slavic and East European Studies*. Their development and Status in the Western Hemisphere. Washington, 1957, p. 1.

¹¹⁰ BARYCZ, Henryk. *Dzieje nauki w Polsce w epoce Odrodzenia*. Warszawa, 1957, p. 105.

¹¹¹ WASILEWSKI, Tadeusz. Nieznany list z 1569 r. Aleksandra Karola Kurcjusza, rektora szkoły w Nowym Amsterdamie, do księcia Bogusława Radziwiłła. *Miscelanea Historico-Archivistica*, 1987, t. 2, p. 101, przypis 101.

¹¹² *General Semantics Bulletin*. Official Annual Journal of the Institute of General Semantics, 1995, Nr. 62, p. 79.

¹¹³ VAN DER SIJS, Noline. *Cookies, Coleslaw, and Stoops. The Influence of Dutch on the North American Languages*. Amsterdam, 2009, p. 18–111; GOODFRIEND, Joyce D. The Dutch Colonial Legacy: „Not Hasty to Change Old habits for New“. *De Halve Maen*, 1992, t. 65, Nr. 1, p. 5–9; GEHRING, Charles T. The Survival of the Dutch Language in New York and New Jersey. *De Halve Maen*, 1984, t. 58, Nr. 3, p. 7–9, 24.

Tolesnė A. K. Kurcijaus mito raida: kartotės ir transformacijos

Daugelis JAV lenkų autorių apsiribojo „lenku pirmeiviu“ A. K. Kurcijumi¹¹⁴. Ši konceptą perėmė ir daugelis JAV amerikiečių autorių¹¹⁵. Šis istorinis veikėjas domino ir įvairius tyrėjus, kurie apie jį atskirų tyrimų nepaskelbė¹¹⁶.

Ladislav John Siekaniec OFM (1914–2006) neapsiribojo A. K. Kurcijaus paminėjimais savo knygoje, skyrė jam atskirą straipsnį. Jis specializavosi JAV lenkų švietimo istorijos tematikoje. Apgynė disertaciją, kurios pagrindu buvo išleista knyga¹¹⁷, paskelbė kelis straipsnius¹¹⁸. Rašydamas apie A. K. Kurcijų rėmėsi daugiausia M. Haiman, nors patikslino, kad mokykla Naujajame Amsterdame labiau prilygsta vidurinei, o ne aukštajai mokyklai. Jis netgi sutiko, kad lietuvių pretenzijų (*Lithuanian claim*) dėl jo lietuviškumo negalima visiškai atmesti, tačiau šaltiniai labiau nurodą į jo lenkiškumą; visi autoriai vadina jį lenku¹¹⁹. Be abejo, taip teigdamas jis irgi nekritiškai rėmėsi M. Haiman teiginiais.

Ladislav J. Siekaniec faktiškai vienintelis iš JAV lenkų istorikų savo knygoje pristatė ir JAV lietuvių istorikų požiūrį į A. K. Kurcijų¹²⁰. Amerikos Lietuvių gydytojų sąjungai net 1 500 egz. tiražu išleidus ir daugeliui bibliotekų išsiuntinėjus į lietuvių ir anglų kalbas išverstas A. K. Kurcijaus 1662 m. paskelbtas lotyniškas tezes medicinos daktaro laipsniui Leideno universitete gauti¹²¹, jis privačiai bandė diskutuoti su lietuvių autoriais, vykdydamas savotišką „prozelitizmą“. Tuomet žurnalo „Polish American Studies“ redaktoriaus padėjėjas perskaitė apie A. K. Kurcijų parašytą lietuvių autorių straipsnį, paskelbtą 1968 m. kalėdiniame „Chicago Tribune“ numeryje, ir parašė laišką rengėjams. Jame nurodė, jog M. Haiman rado, „kad Curtius yra Kurc-

¹¹⁴ KOWALCZYK, Edmund L. Dr. Alexander Curtius, p. 2.

¹¹⁵ BOCHENSKI, Antonine M. Our Youth and Its Polish-American Heritage, p. 48; PARRY, Albert. *America Learns Russian. A History of the Teaching of the Russian Language in the United States*. New York, 1967, p. 8.

¹¹⁶ *Zawsze byłem Żydem dla Polaków i Polakiem dla Żydów: listy Marka Wajsbłuma do Stanisława Kota z lat 1927–1961*. Opracowanie i wstęp Z. Pietrzyk, Z. Koziński. Kraków, 1996, p. 52.

¹¹⁷ SIEKANIEC, Ladislav John. *The Polish Contribution to Early American Education, 1608–1865*. San Francisco, 1976. Apie A. K. Kurcijų žr. p. 20–22 ir kt.

¹¹⁸ SIEKANIEC, Ladislav J. Polish American Teachers 1830–1870. *Polish American Studies*, 1962, t. 19, Nr. 2, p. 65–90; SIEKANIEC, Ladislav J. Poles in the U. S.: Jamestown to Appomatox. *Polish American Studies*, 1960, t. 17, Nr. 1/2, p. 1–52; SIEKANIEC, Ladislav J. The Poles in the Diocese of Superior, Wisconsin. *Polish American Studies*, 1958, t. 15, Nr. 1/2, p. 10–17; SIEKANIEC, Ladislav J. The Poles of Upper North Wisconsin. *The Wisconsin Magazine of History*, 1956, t. 39, Nr. 3, p. 195–98.

¹¹⁹ „There is one opinion which avers that Curtius was Lithuanian rather than Polish. On the basis of present evidence, it seems, that the Lithuanian claim cannot be completely ruled out. But the preponderance of data does appear to favor his Polish origin [...] Almost every reference the writer has checked accepts“. SIEKANIEC, Ladislav J. A Note on Curtius. *Polish American Studies*, 1962, Vol. 19, Nr. 2, p. 113–115.

¹²⁰ SIEKANIEC, Ladislav J. *The Polish Contribution to Early American Education*, p. 22.

¹²¹ CURTIUS, Alex(ander) Carolus (M.)D. *Inaugural Medical Dissertation on the Kidney and Bladder Stone. Printed in Leiden 1662 (Įvedamoji medicinos disertacija apie inkstų ir pūslės akmenį medicinos daktaro laipsniui įgyti spausdinta Leidene 1662 m.)*. Translated by Anicetas Tamošaitis SJ, edited by Stasys Budrys and Vaclovas Paprockas. Chicago, 1967.

just“, atseit lenkas. Jis mano, kad jo originali pavardė turėjo būti Kurczewski, o išvertus į lotynų kalbą išėjo Curtius. Gražiamė laiške jis prašo, kad norėtų gauti daugiau medžiagos apie Kuršių¹²². Savo straipsnyje Ladislas J. Siekaniec mini nenurodytus du tyrėjus, vykstančius į rytinę pakrantę ieškoti duomenų apie A. K. Kurcijų¹²³. Teigia, kad parašė vienam iš jų laišką, tačiau buvo patikintas, kad atsakymo negaus. Gal tai buvo jo ankstesnis laiškas kažkuriam iš JAV lietuvių autorių?

Vienas žymiausių JAV lenkų istorikų detroitieškis sociologas Joseph Anthony Wyrwał (1924–2016) studijavo Veino vasltijos, Detroito ir kituose JAV bei Varšuvos universitetuose. Daktaro laipsnį įgijo Mičigano universitete. Vėliau darbavosi švietimo ir leidybos srityse. Jis savotiškai pratęsė M. Haiman veiklą, paskelbė daug knygų ir straipsnių JAV lenkų istorijos tematika¹²⁴. Didžiavosi akademinio statusu, dažnai ant knygų viršelio nurodydavo „Ph.D.“.

Ypač didelio dėmesio sulaukė jo angliškai paskelbti stambiausi veikalai¹²⁵. JAV lenkų mokslinėje spaudoje šios monografijos vertintos išskirtinai pozityviai, pateikiant tik smulkių pastabų, o amerikiečių istorikų vertinimai buvo negatyvūs. Recenzijų autoriai sukritikavo Joseph A. Wyrwał darbus kaip nemokslinius, aprašomojo pobūdžio su nemenka nacionalizmo doze. Jam prikištas daugiausia antrinių šaltinių ir lenkų autorių veikalų naudojimas, statistikos metodų stygius ir apskritai lenkų įnašo į JAV istoriją perdėjimas. Antai monografija „America’s Polish Heritage: A Social History of the Poles in America“ apibūdinta taip:

*Despite the subtitle, this is not a social history of the Poles in America. Instead it is largely a laudatory account of the part played by individual Poles and those of Polish descent in American life.*¹²⁶

Kritiškų vertinimų sulaukė ir nauji knygų leidimai, kuriuose autoriui prikištas „herojiškas“ JAV lenkų istorijos interpretavimas, šia tematika rašiusių lenkų bei kitų tyrėjų (W. I. Thomas ir F. Znaniecki, Joseph W. Wiczczak bei kt.) darbų ignoravimas.

¹²² KASNIŪNAS, Vytautas. 300 metų senumo gyva Lietuvos bajoro istorija. *Dirva*, 1969 08 29, Nr. 69, p. 6; DAUGL., J. Prieš 300 metų gyvenęs lietuvis dabar sujudino JAV universitetus. *Draugas. Priedas Mokslas. Menas. Literatūra*, 1969 07 05, Nr. 156, p. 6.

¹²³ SIEKANIEC, Ladislas J. A Note on Curtius, p. 115.

¹²⁴ Plačiau apie jį žr. BLOCH, Czesław. [Recenzja. Joseph A. Wyrwał], p. 319–320.

¹²⁵ WYRTWAL, Joseph A. *Behold! The Polish-American*. Detroit: Endurance Press, 1977; WYRTWAL, Joseph A. *Poles in America*. Detroit, 1965; WYRTWAL, Joseph A. *Poles in American History and Tradition*. Detroit, 1962; WYRTWAL, Joseph A. *America’s Polish Heritage: A Social History of the Poles in America*. Detroit, 1961.

¹²⁶ MOORE, Powell A. [Review of *America’s Polish Heritage: A Social History of the Poles in America*, by J. A. Wyrwał]. *Indiana Magazine of History*, 1961, t. 57(4), p. 385–386. Taip pat žr. SYMMONS-SYMONOLEWICZ, Konstantin. [Review of *America’s Polish Heritage: A Social History of the Poles in America*, by J. A. Wyrwał]. *Slavic Review*, 1962, t. 21(2), p. 362–364; KALISCH, Philip Arthur. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wyrwał]. *Oregon Historical Quarterly*, 1970, t. 71(3), p. 281–281; SCHIESL, Martin J. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wyrwał]. *The Polish Review*, 1972, t. 17(3), p. 126–127.

Vienoje recenzijoje apie 1969 m. išleistą naują „Poles in American History and Tradition“ leidimą pažymima:

*It is a pious compilation which emphasizes the individual Polish contribution to American life in an idiosyncratic manner, defensive to the point of paranoia [...] In his anxiety to prove the one hundred per cent Americanism of the Polish Americans, Wytrwal finds heroes everywhere: no failures.*¹²⁷

Tačiau Joseph A. Wytrwal darė ir tam tikrą pažangą. Pirmajame leidime buvo Amerikos „atradėjas lenkas“ Janas iš Kolno (*Jan of Kolno*), o antrajame jo nebeliko. Į tai atkreipė dėmesį vienas recenzentas, pažymėjęs:

Gone too are a number of glaring errors: Jan of Kolno, a possible pre-Columbian discoverer of America, is no longer claimed to be a Pole.

Deja, daugelis kitų klaidų liko. Antai, kaip ir M. Haiman, jis be pagrindo lenku vadino įtakingą Naujojo Amsterdamo gyventoją olandą iš Borkeno Martin Crygier (*Marten Cregier*)¹²⁸. JAV lenkams Čikagoje monografiją paskyręs Edward R. Kantowicz netgi teigė, kad

*Wytrwal has combined the worst of the old and the new ethnic history. He mingles the mindless trivia of the filiofetters with the fashionable bigotry of the „new ethnicity“ [...] it has more as an example of how not to write ethnic history*¹²⁹.

Rašydamas apie A. K. Kurcijų Joseph A. Wytrwal visur kartojo savo pirmtaką M. Haiman. 1962 m. knygos „Poles in American History and Tradition“ leidime perėmė ir Sigismund J. Slukszcos teiginį apie tai, kad jis bandė dėstyti rusų ir lenkų kalbas. Nurodydamas jau A. K. Kurcijaus medicinos disertacijos Leidene 1662 m. gynimą rėmėsi 1962 m. Ladislas J. Siekaniec neskelbta disertacija, o ne JAV lietuvių autoriais, padariusiais šį didelį atradimą¹³⁰.

Minėtas JAV lenkų žurnalistas, rašytojas ir leidėjas, buvęs kariškis (kelis kartus kovojęs už Lenkiją) Arthur L. Waldo ypač domėjosi lenkais Džeimstauno kolonijoje XVII a. pradžioje. 1958 m. JAV lenkai iškilmingai minėjo 350 metų lenkų apsigyvenimo Džeimstaune jubiliejų. Arthur L. Waldo paskyrė šiai temai knygą ir kelis

¹²⁷ VECOLI, Rudolph. J. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wytrwal]. *The Journal of American History*, 1970, t. 57 (2), p. 401–402; GREENE, Victor. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wytrwal]. *The American Historical Review*, 1970, t. 75 (6), p. 1777–1778; ASPINWALL, Bernard. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by W. I. Thomas, F. Znanięcki, & J. A. Wytrwal]. *History*, 1971, t. 56 (188), p. 490–490.

¹²⁸ WYTRWAL, Joseph Anthony. *The Poles in America*, Mineapolis, 1969, p. 22. Plg. *Were Really*, p. 41–42.

¹²⁹ KUSIELEWICZ, Eugene. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wytrwal]. *The Catholic Historical Review*, 1973, t. 59(3), 497–499; KANTOWICZ, Edward R. [Review of *Behold! The Polish-Americans*, by J. A. Wytrwal]. *The American Historical Review*, 1978, t. 83(5), 1324–1325.

¹³⁰ „A teacher of languages, Curtius tried to teach Russian and Polish to the New Amsterdam citizens, but they preferred their native Dutch“, cit. WYTRWAL, Joseph A. *Poles in American History and Tradition*. Detroit, 1962, p. 19–21.

straipsnius. Daugelis jo teiginių JAV lenkų istorikų ir apskritai istoriografijoje vertinami kaip neparemti faktais¹³¹. Viename savo straipsnyje teigia „lenkų profesorių“ (*A Polish professor*) A. K. Kurcijų įsteigus Niujorke „pirmąją aukštąją mokyklą“ (*The first High School*).

Jis, beje, mini jam 1958 m. spalį parašytą JAV lietuvių autoriaus K. Rudaminos (Rudijardo) Jurgėlos laišką. Jis 1953 m. Fordhamo universitete buvo apgynęs disertaciją „Lithuania and the United States. The Establishment of a State Relations“. Laiško autorius rašė, kad olandų šaltiniuose A. K. Kurcijus vadinamas „Nobilis Lithuanus“, o JAV lietuviai planuoja švęsti 300 m. jo atvykimo į Ameriką jubiliejų, kaip lietuvių migracijos į šią šalį pradžią. Atsakydamas į tai Arthur L. Waldo iškėlė klausimą dėl A. K. Kurcijaus lietuviškumo:

*But was Curtius really a Lithuanian. On the other hand, we do not even know his true name. Curtius was a Latinized form of whatever it was originally. Furthermore, Poland and Lithuania at that time formed an union and there were Polish professors in Lithuanian institutions of higher learning. Mickiewicz, Sienkiewicz and even Pilsudski loved to call themselves „Lithuanians“ because they were born on Lithuanian soil. What we know about Curtius is not enough to judge. It, too, calls for more research for the benefit of the historical accuracy to which we all must bow.*¹³²

Autoriaus abejonė dėl „lietuvio“ (*Lithuanus*) termino reikšmės istoriškai yra pagrįsta. Deja, šios refleksijos pristigo jo paties tekstuose apie „lenko“ (*Pole, Polonians*) termino turinį Džeimstauno šaltiniuose XVII a. pradžioje bei patį A. K. Kurcijų, kurį jis, kaip minėta, irgi vadino „lenku“ tik dėl to, kad buvo atvykęs iš Lietuvos, kuri buvo Abiejų Tautų Respublikos sudėtyje. Kaip ir kiti JAV lenkų autoriai, Arthur L. Waldo ją laikė Lenkija, o visus atvykėlius iš jos į JAV – „lenkais“. Jie anaipol nebuvo nuoseklūs.

Mito pabaiga akademinėje istoriografijoje

Naujausiuose JAV autorių tyrimuose, kurie neabejotinai priklauso anksčiau minėtai akademinėi kryptiai, pradėti vykdyti analogiški dar XX a. 9-ojo deš. pradžioje pradėtiems olandų kolonijos tautinės sudėties tyrimai¹³³. Nebebijoma kvestionuoti

¹³¹ PULA, James S. Fact vs. Fiction: What do we really know about the Polish presence in early Jamestown?, p. 477–493; *Jamestown Pioneers from Poland*. Edited by Joseph Wiewiora, third edition. Chicago: Polish American Congress Charitable Foundation, 2007, p. 34.

¹³² „Aleksander Karol Kurcuz, założyciel i kierownik pierwszej wyższej szkoły w mieście New York“. WALDO, Arthur L. Searching for Polish Jamestown Sources, p. 113; WALDO, Arthur L. *First Poles in America 1608–1958. In Commemoration of Their Landing at Jamestown October 1, 1608*; WALDO, Arthur L. *Zarys historii literatury polskiej w Ameryce: szkic*. Chicago, 1938, p. 7.

¹³³ GOODFRIEND, Joyce D. Foreigners in a Dutch Colonial City, p. 241–269; FRIJHOFF, Willem. Dutchness in Fact and Fiction, p. 327–358; COHEN, David Steven. How Dutch Were the Dutch of New Netherland?, p. 43–60.

„sakralios“ istoriografijos klasiko M. Haiman ir kitų autorių teiginių bei klausti: „Were there really poles in New Netherland?“ Netgi aškenazių žydu iš Vilniaus laikomas Asser Levy, jau 1654 m. apsisotojęs Naujajame Amsterdame, vadinamas lietuviu (*The other Lithuanian was Asser Levy*), t. y. atvykusi (kilusiu) iš Lietuvos¹³⁴. Apie šį istorinį asmenį straipsnio autorius rengia atskirą publikaciją. Tyrimai taip pat atskleidžia, kad ne M. Haiman Džeimstauno lenkai buvo kovotojai už pilietines laisves (jų akcija buvo tik streikas), bet Flašingo (Vlisingenas) gyvenvietės gyventojai. Naujosios Olandijos generaliniam gubernatoriui P. Stuyvesant uždraudus anglų kvakeriams apsisoti jų mieste, jie 1657 m. jam adresuotoje peticijoje pažymėjo, kad Olandijos valstybėje „meilė, taika ir laisvė“ galioja ir žydams, turkams bei egiptiečiams (*Flushing Remonstrance*)¹³⁵.

Šis istoriografinis lūžis atsispindi ir James Stanley Pulos redaguotoje 2010 m. publikuotoje „Amerikos lenkų enciklopedijoje“. A. K. Kurcijui skirtame James S. Pulos parašytame straipsnyje pažymėta, kad „in fact there has been no definite confirmation of the Polish form of his surname, he was apparently professor in Lithuania before he arrived in New Amsterdam“. Straipsnio autorius rėmėsi Ladislas J. Siekaniec ir Edmund L. Kowalczyk straipsniais. Lietuvių ir kitų autorių tyrimų panaudoti negebėjo¹³⁶.

Bandydami identifikuoti „tikruosius“ lenkus, jau minėtas James S. Pula ir Pien Vertsteegh 2016 m. publikacijoje iškėlė esminį klausimą „What is a Pole?“. Jiems pavyko nustatyti, kad daugelis „lenkais“ vadintų asmenų iš tikrųjų buvo vokiečiai, olandai, anglai ir kt. Minėti autoriai iškėlė ir lenkų bei lietuvių santykio klausimą¹³⁷. Jo kontekste pabandė išsiaiškinti ir A. K. Kurcijaus tapatybę. Aptarę M. Haiman teiginius dėl jo lenkiškos ar vokiškos kilmės jie akcentavo, kad jis yra Lenkijos ir Lietuvos pilietis, o olandiškuose šaltiniuose vadinamas „lietuviu“. A. K. Kurcijaus tapatybės klausimas, pasak jų, „barring the discovery of any new evidence, his exact ancestry may never be known“¹³⁸.

Įvertinus minėtų autorių objektyvumo siekį reikia pažymėti, kad dėl daugiakalbės *curtianos* ir šaltinių nežinojimo jie pakartojo istoriografijoje jau seniai žinomus A. K. Kurcijaus darbuotės Niujorke faktus. Naujų dalykų jiems nepavyko išsiaiškinti. Tačiau su „lenko“ A. K. Kurcijaus mitu iš esmės atsisveikinta.

¹³⁴ PULA, James S.; VERSTEEGH, Pien. Were There Really Poles in New Netherland?, p. 50–51.

¹³⁵ BURROWS, Edwin G.; WALLACE, Mike. *Gotham. A History of New York City to 1808*. Oxford, 1998, p. 61.

¹³⁶ PULA, James S. Curtius, Alexander (Aleksander Karol Kurcusz or Kurczewski). PULA, James S. *The Polish American Encyclopedia*. Jefferson, New York, 2011, p. 65. Taip pat žr. PULA, James S. *Polish Americans. An Ethnic Community*. New York, 1995.

¹³⁷ PULA, James S. and VERSTEEGH, Pien. Were There Really Poles in New Netherland?, p. 35–55.

¹³⁸ PULA, James S.; VERSTEEGH, Pien. Were There Really Poles in New Netherland?, p. 46–49.

Išvados

A. K. Kurcijus kartu su „lenkais herojais“ T. Kosciūška, K. Pulaskiu bei kt. XX a. 6-ajame deš. pateko į aktualų politinį, su svarbia imigracijos tema susijusį diskursą. Jis tapo ne tik ir ne tiek istorijos, kiek politikos dalyku. JAV lenkai kryptingai naudojo mitologizuotą, istoriškai netikslų, bet lenkiškam amerikietiškam istoriniam naratyvui pritaikytą A. K. Kurcijaus vaizdinį, jį plėtojo visokiomis formomis, taip pat ir meninėmis. Mito kūrėju tapo istorikas M. Haiman, kurio teiginius plėtojo įvairūs vėlesni autoriai. Jis buvo naudojamas ir demokratų partijos kaip svarbus intelektualinis imigracijos reikšmės JAV visuomenei argumentas. Mitą politiniais tikslais naudojo netgi prezidentas demokratas John F. Kennedy. Dėl to A. K. Kurcijus buvo pavers-tas ne „paprastu“ lotyniškos mokyklos mokytoju, o olandų „pakviestuoju aukštosios mokyklos steigėju“.

JAV lenkų istorikai nevykdė originalių Niujorko bei jo švietimo istorijos tyrimų, bet apsiribojo selektyvia XIX a. viduryje – XX a. pradžioje amerikiečių istorikų paskelbtų šaltinių bei kai kurių autorių veikalų duomenų atranka. Jie suformulavo istoriškai klaidingą teiginį, kad „lenkas“ A. K. Kurcijus buvo „pirmosios aukštosios mokyklos dabartinėje Amerikos sostinėje steigėjas“, pirmasis mokytojas ir pirmasis gydytojas, šalia lotynų kalbos dar dėstęs ir graikų kalbą.

Mitinio siužeto apie „slavistą“ A. K. Kurcijų Niujorke XVII a. vid. ištakos slypi nekritiškame ir megalomaniškame didelės dalies lenkų visuomenės ir istorikų požiū-ryje į tautos praeitį netekus valstybės ir atsidūrus trauminėje padėtyje. Tuomet pra-dėta ieškoti ne(būtų) lenkų tautos didybės ar netgi genijaus pasireiškimų pasaulio istorijoje. Neabejotinai didelę įtaką tam padarė XX a. 6-ajame deš. vykusį aštri poli-tinė kova dėl imigracijos politikos bei siekis ją įtakoti.

Istoriko Sigismund J. Sluszkos teiginys apie tai, kad A. K. Kurcijus mokykloje Nau-jajame Amsterdame (New York) bandė dėstyti rusų ir lenkų kalbas, yra nepagrįstas šaltiniais ir neistoriškas. Tai vienas iš atvejų, kuomet etniškai, profesiskai ir politiškai angažuotas istorikas atsiskleidžia ne tik kaip šališkas ar teigiantis nepakankamai pagrįstus dalykus, bet ir kaip paprasčiausias melagis.

Naujausioje JAV tyrėjų istoriografijoje su vienpusišku „lenkų pirmeivio“ A. K. Kur-cijaus mitu iš esmės atsisveikinta ir sugrįžta prie lakoniškos šaltinių ištarmės – „pro-fesorius iš Lietuvos“, Lenkijos ir Lietuvos pilietis, olandiškuose šaltiniuose vadinamas „lietuviu“.

Šaltiniai

1. *A Journey Into Mohawk and Oneida Country 1634–1635: The Journal of Harmen Meyndertsz Van Den Bogaert*. Translated and edited Charles T. Gehring. Wordlist and linguistic notes by Gunther Michelson. Revised Edition, Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2013.
2. A Nation of Immigrants (by John F. Kennedy). Introduction by Robert F. Kennedy. *Congressional Record: Proceedings and Debates of the 89th Congress, First Session, t. 111, Part 18, September 14, 1965, to September 23, 1965 (Pages 23627 to 25022)*. Washington: United States Government Printing Office, 1965, p. 24488.
3. *Annals of public education in the state of New York, from 1626 to 1746*. Edited by Daniel J. Prat. Albany, New York: The Argus company, 1872.
4. Antony Sadowski – Polish Pioneer. *Congressional Record: Proceedings and Debates of the 91th Congress, First Session, t. 115, Part 16, July 28, 1969, to August 4, 1969 (Pages 20847 to 22196)*. Washington: United States Government Printing Office, 1969, p. 21955.
5. BÓBR-TYLINGO, Stanisław. [Review of *The United States and Poland*, by P. S. Wandycz]. *The International History Review*, 1982, t. 4, Nr. 1, p. 144–150.
6. BOCHENSKI, Antonine M. Our Youth and Its Polish–American Heritage. *Polish American Studies*, 1944, t. 1, p. 45–61.
7. CURTIUS, Alex(ander) Carolus. (M.)D. *Inaugural Medical Dissertation on the Kidney and Bladder Stone. Printed in Leiden 1662 (Įvedamoji medicinos disertacija apie inkstų ir pūslės akmenį medicinos daktaro laipsniui įgyti, spausdinta Leidene 1662 m.)*. Translated by Anicetas Tamošaitis SJ, edited by Stasys Budrys and Vaclovas Paprockas. Chicago: M. Morkūno spaustuvė, 1967.
8. Curtijus, Alexander Carolus [SSNE 5469]. *A Scot named Alexander Carolius Curtijus lived in Kedany, Lithuania*. SSNE database. University of St. Andrews. Institute of Scottish Historical Research. Prieiga per internetą: <https://www.st-andrews.ac.uk/history/ssne/item.php?id=5469>
9. *Curtijus, Alexander Carolus*. ECARTICO. Linking cultural industries in the early modern Low Countries, ca. 1475 – ca. 1725. Prieiga per internetą: <https://ecartico.org/persons/60116>
10. DAUGL., J. Prieš 300 metų gyvenęs lietuvis dabar sujudino JAV universitetus. *Draugas. Priedas Mokslas. Menas. Literatūra*, 1969 07 05, Nr. 156, p. 6.
11. *Documents Relating to the Colonial History of the State of New York*. Albany, New York: Weed, Parsons and Company, 1853, t. XIV Documents Relating to the History of the Early Colonial Settlements, Principally on Long Island, Translated, Compiled and Edited from the Original Records [...] by Berthold Fernow, p. 436.
12. *Documents Relative to the Colonial History of the State of New York*. Albany. New York: Weed, Parsons and Company, 1853, t. XIV Documents relating to the history of the early colonialettlements, principally on Long Island, translated, compiled and edited [...] by Berthold Fernow.
13. *Ecclesiastical Records of the State of New York, published by the state under the supervision of Hugh Hastings, state historian*. Albany, New York, 1901, t. I.
14. General Semantics Bulletin. *Official Annual Journal of the Institute of General Semantics*, 1995, Nr. 62.

15. HAIMAN, Mieczysław. Nauka polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki Połnocnej. *Nauka Polska*, 1936, t. 21, p. 205.
16. HAIMAN, Mieczysław. *Polacy w Ameryce. Historia Wychodźstwa Polskiego w Stanach Zjednoczonych*. Chicago: Nakładem Polskiej Katolickiej Spółki Wydawniczej, [1930].
17. HAIMAN, Mieczysław. *Polacy wśród pionierów Ameryki. Szkice historyczne*. Chicago: Drukiem Dziennika Zjednoczenia, 1930.
18. HAIMAN, Mieczysław. *Poles in New York in the 17th and 18th Centuries*. Chicago: Polish R. K. Union of America, 1938.
19. HAIMAN, Mieczysław. *Polish Past in America, 1608–1865*. Chicago, 1939.
20. HAIMAN, Mieczysław. Problems of Polish American history writing. *Quarterly Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, 1943, t. 1, Nr. 2, p. 289–296.
21. HAIMAN, Mieczysław. *Z przeszłości polskiej w Ameryce. Szkice historyczne*. New York: Drukiem „Telegramu“, 1927.
22. <https://digitalcollections.archives.nysed.gov/index.php/Detail/objects/54385>
23. KENNEDY, John Fitzgerald. *A Nation of Immigrants*. Introduction by Robert F. Kennedy. New York: Harpers and Row, 1958.
24. *Kosciuszko Home National Historic Site. Hearings before the Subcommittee on Parks and Recreation of the Committee on Interior and Insular Affairs, United States Senate, Ninety-second Congress, second session, on S. 1973, a bill to provide for the establishment of the Thaddeus Kosciuszko Home National Historic Site in the State of Pennsylvania and for other purposes, January 26, 1972*. Washington: U.S. Government Printing Office, 1972, p. 30.
25. KOWALCZYK, Edmund L. Dr. Alexander Curtijus. *Polish American Journal*, 1959, October, t. 10, p. 2.
26. KOWALCZYK, Edmund L. Jottings from the Polish American Past. *Polish American Studies*, 1954, t. 11, Nr. 1/2, 1954, p. 31–42; 1952, t. 9, Nr. 3–4, p. 86–96; 1950, t. 7, Nr. 3–4, p. 79–87.
27. KOWALCZYK, Edmund L. *Polonica Americana*. *Polish American Studies*, 1953, t. 10, Nr. 3/4, p. 120–25.
28. KRUSZKA, Waclaw. *Historia polska w Ameryce: początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*. Milwaukee, 1905, t. 1.
29. KRUSZKA, Waclaw. *Historia polska w Ameryce: od czasów najdawniejszych aż do najnowszych*. Milwaukee: Spółka Wydawnicza Kuryera, 1937.
30. *Medical and Dental Bulletin*, 1938, t. 10, p. 276.
31. „Nie ma obcego wpływu“, odpowiada Polonii amerykańskiej wicerektor Columbii. *Słowo Polskie*, 1952 08 19, Nr. 91, p. 3.
32. *Nowy świat*, 1960 01 20, 07 29.
33. ORNSTEIN-GALICIA, Jacob L. *Slavic and East European Studies*. Their development and Status in the Western Hemisphere, Washington: Department of State, External Research Staff, Office of Intelligence Research, 1957.
34. PARRY, Albert. *America Learns Russian. A History of the Teaching of the Russian Language in the United States*. New York: Syracuse University Press, 1967.
35. PASTUSIAK, Longin. *Polacy w zaraniu Stanów Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwo „Wiedza Powszechna“, 1992.

36. *Poles in America: their contribution to a century of progress. A commemorative souvenir book compiled and published on the occasion of the Polish Week of Hospitality, July 17 to 23, a Century of Progress International Exposition, 1933*, p. 18.
37. *Polonia w Stanach Zjednoczonych*. Prieiga per internetą: <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4213645>
38. Prof. Quits Columbia in Refusal To Serve With „Soviet Puppet“. *Daily News from New York*, 1948 07 12, p. 88.
39. PUCINSKI, Roman K. The 90th Anniversary of Polish National Alliance. *Congressional Record: Proceedings and Debates of the 91st Congress, Second Session, t. 116, Part 29, November 24, 1970, to December 3, 1970 (Pages 38593 to 39928). Extensions of Remarks. 1970 12 02*, Washington: United States Government Printing Office, 1970, p. 39675.
40. PULA, James S.; VERSTEEGH, Pien. Were There Really Poles in New Netherland? *Polish American Studies*, 2016, t. 73, Nr. 2, p. 35–55.
41. PULA, James S. Curtijus, Alexander (Aleksander Karol Kurcjuż or Kurczewski). PULA, James S. *The Polish American Encyclopedia*. Jefferson, New York: Farland, 2011.
42. SIEKANIEC, Ladislas J. A Note on Curtijus. *Polish American Studies*, 1962, Vol. 19, Nr. 2, p. 113–115.
43. SIEKANIEC, Ladislas J. Poles in the U. S.: Jamestown to Appomatox. *Polish American Studies*, 1960, t. 17, Nr. 1/2, p. 1–52.
44. SIEKANIEC, Ladislas J. Polish American Teachers 1830–1870. *Polish American Studies*, 1962, t. 19, Nr. 2, p. 65–90.
45. SIEKANIEC, Ladislas J. The Poles in the Diocese of Superior, Wisconsin. *Polish American Studies*, 1958, t. 15, Nr. 1/2, p. 10–17.
46. SIEKANIEC, Ladislas J. The Poles of Upper North Wisconsin. *The Wisconsin Magazine of History*, 1956, t. 39, Nr. 3, p. 195–98.
47. SIEKANIEC, Ladislas John. *The Polish Contribution to Early American Education, 1608–1865*. San Francisco: R and E Research Associates, 1976.
48. Sigmund J. Sluszk, chairman of the Polish–American Teachers Association, today called upon Dr. Manfred Kridl to resign from the chair at Columbia University established with funds from the Polish Government. *The New York Times*, 1948 07 30, 08 02.
49. SLUSZKA, Sigmund J. America had a slavic language problem long before the coming of the Mayflower in 1620. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1953, t. 10, Nr. 4, p. 68.
50. SLUSZKA, Sigmund J. Polish Language Teaching in America. *Polish American Studies*, 1951, t. 8, Nr. 1/2, 1951, p. 29.
51. SLUSZKA, Sigmund J. Reports from the Chapters. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1950, t. 8, Nr. 2, p. 24.
52. SLUSZKA, Sigmund J. The teaching of Polish in American High Schools, Colleges, and Universities. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1951, t. 9, Nr. 1, p. 5–6.
53. SLUSZKA, Sigmund J. Why Students Take Russian. *Bulletin of the American Association of Teachers of Slavic and East European Languages*, 1950, t. 8, Nr. 2, p. 25–26.
54. SLUSZKA, Sigmund John. *Queen Jadwiga in history and legend: A Contribution to the Study of the XIV–XV Century History of Poland. A thesis submitted to the Faculty of Arts of the*

- University of Ottawa in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Ottawa, 1950. Prieiga per internetą: <https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/20810>
55. *The Kosciuszko Foundation*. American Center for Polish Culture. Prieiga per internetą: www.cervantesvirtual.com
 56. *The Minutes of the Orphanmasters Court of New Amsterdam, 1655–1663*. Translated and edited by Berthold Fernow. Baltimore: Genealogical Pub. Co, 1902.
 57. *The Records of New Amsterdam, 1653–1674*. Edited by Berthold Fernow. New York: The Knickerbocker Press, 1897, t. III Minutes of the Court of Burgomasters and Schepens 1658–1661; 1897, t. VII Court minutes of New Orange 1673–1674 and administrative minutes 1657–1661.
 58. *The Register of New Netherland, 1626–1674*. By E[dmund] B[aily] O'Callaghan. Albany, New York: J. Munsell, 1865.
 59. WALDO, Arthur L. *First Poles in America 1608–1958. In Commemoration of Their Landing at Jamestown October 1, 1608*. Pittsburgh: Polish Falcons of America, 1957.
 60. WALDO, Arthur L. Searching for Polish Jamestown Sources. *Polish American Studies*, 1960, t. 17, Nr. 3/4, p. 105–114.
 61. WALDO, Arthur L. *Zarys historii literatury polskiej w Ameryce: szkic*. Chicago: Dziennik zjednoczenia, 1938.
 62. WASILEWSKI, Tadeusz. Nieznany list z 1569 r. Aleksandra Karola Kurcjusza, rektora szkoły w Nowym Amsterdamzie, do księcia Bogusława Radziwiłła. *Miscelanea Historico-Archivistica*, 1987, t. 2, p. 101, przypis 101.
 63. *Who's Who in Polish America*. A Biographical Directory of Polish–American Leaders and Distinguished Poles Resident in the Americas. Editor-in-Chief by Rev. Francis Bolek, New York: Harbinger House, 1943.
 64. WYRTWAL, Joseph A. *Behold! The Polish–American*. Detroit: Endurance Press, 1977.
 65. WYRTWAL, Joseph A. *Poles in America*. Detroit: Endurance Press, 1965.
 66. WYRTWAL, Joseph A. *Poles in America*. Mineapolis: Lerner Publications Company, 1969.
 67. WYRTWAL, Joseph A. *Poles in American History and Tradition*. Detroit: Michigan Endurance Press, 1962.
 68. WYRTWAL, Joseph A. *America's Polish Heritage: A Social History of the Poles in America*. Detroit: Endurance Press, 1961.
 69. *Zawsze byłem Żydem dla Polaków i Polakiem dla Żydów: listy Marka Wajsbluma do Stanisława Kota z lat 1927–1961*. Opracowanie i wstęp Z. Pietrzyk, Z. Koziński. Kraków, 1996.

Literatūra

1. ABBOTT, Clifford. Personal Names in Oneida. *Anthropological Linguistics*, 2021, t. 63, Nr. 1/2, p. 168–77.
2. Aegidius, Luyck. *ECARTICO. Linking cultural industries in the early modern Low Countries, ca. 1475 – ca. 1725*. Prieiga per internetą: <https://ecartico.org/persons/59965>
3. ALYVIS, D. Lietuvis New Yorke įsteigė pirmąją mokyklą, lenkas – pirmąją karčiamą, bet lenkai savinasi abu. *Dirva*, 1960 11 02, p. 1, 3; *Darbininkas*, 1960 11 03, Nr. 76, p. 4.

4. ANDERSON John J.; FLICK, Alexander K. *A short history of the state of New York*. New York: Maynard, Merrill, & CO, 1901.
5. ASPINWALL, Bernard. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by W. I. Thomas, F. Znaniecki, & J. A. Wytrwał]. *History*, 1971, t. 56 (188), p. 490.
6. BARBOUR, Philip L. The Identity of the First Poles in America. *William and Mary Quarterly*, 1964, t. 21, Nr. 1, p. 77–92.
7. BARYCZ, Henryk. *Dzieje nauki w Polsce w epoce Odrodzenia*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1957.
8. BARNOUW, Adriaan J. John Romeyn Brodhead, 1814–1873. *De Halve Maen*, 1964, t. 39, Nr. 3, p. 11–12.
9. BARNOUW, Adrian J. Dutch Backgrounds of the New Netherland. *The History of the State of New York*. Edited by Alexander K. Flick. New York, Columbia University Press, 1933, t. 1 *Wigwam and Bouwerie*.
10. BECKER, Paul W. The Colonial Documents of New York. *New York History*, 1947, t. 28, Nr. 3, p. 304–312.
11. BIRCH, Jennifer. Current Research on the Historical Development of Northern Iroquoian Societies. *Journal of Archaeological Research*, 2015, t. 23, Nr. 3, p. 263–323.
12. BYRNES, Robert F. [Review *Poles in American History and Tradition*. By Joseph A. Wytrwał, Detroit: Endurance Press, 1969]. *Indiana Magazin of History*, 1971, p. 85–86.
13. BLEJWAS, Stanislaus A. Puritans and Poles: The New England Literary Image of the Polish Peasant Immigrant. *Polish American Studies*, 1985, t. 42, Nr. 2, p. 46–88.
14. BLEJWAS, Stanislaus A. The Adam Mickiewicz Chair of Polish Culture: Columbia University and the Cold War (1948–1954). *The Polish Review*, 1991, t. 36, Nr. 3–4, p. 323–337, 435–450.
15. BLOCH, Czesław. [Recenzja. Joseph A. Wytrwał, *Poles in American History and Tradition*]. *Studia Polonijne*, 1976, t. 1, p. 319–320.
16. BLOM, F. R. E. Of wedding and war: Henricus Selyns' 'Bridal torch (1663): analysis, edition, and translation of the Dutch poem. *Studies in Dutch Language and Culture*, 2008, Nr. 2, p. 185–200.
17. BRODHEAD, John Romeyn. *History of the state of New York. First Period 1609–1664*. New York: Harper & Brothers, Publishers, 1853.
18. BUDDINGH, Derk. *De Kerk, school en wetenschap in de Vereenigde Staten*. Utrecht: bij Kemink en Zoon, 1852, p. 5.
19. BURROWS, Edwin G.; WALLACE, Mike. *Gotham. A History of New York City to 1808*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
20. CANNATELLA, Dylan S. *Dwight D. Eisenhower and the Politics of Anti-Communism at Columbia University: Anti-Intellectualism and the Cold War during the General's Columbia Presidency, 2017*. University of New Orleans Theses and Dissertations, p. 44. Prieiga per internetą: <https://scholarworks.uNr.edu/td/2302>
21. *Catalogue of the Boston Public Latin School, Established in 1635: with an Historical sketch*. Prepared by Henry F. Jenks. Boston: Boston Latin School Association, 1886.
22. CHIPMAN, Donald D.; McDONALD, Carl B. The Historical Contributions of William Heard Kilpatrick. *Journal of Thought*, 1980, t. 15, Nr. 1, p. 71–83.

23. CHRISTOPH, Peter R. Barber–Surgeons in New Netherland and Early New York, *Explorers, fortunes & love letters. A window on New Netherland*. Edited by Martha Dickinson Shattuck. Albany, New York: New Netherland Institute: Mount Ida Press, 2009, p. 59–71.
24. COHEN, David Steven. How Dutch Were the Dutch of New Netherland? *New York History*, 1981, t. 62, Nr. 1, p. 43–60.
25. COHEN, David Steven. Reflections on American Ethnicity. *New York History*, 1991, t. 72, Nr. 3, p. 319–336.
26. COLEMAN, Marion Moore. A Yale Man Studies Russian James Gates Percival (1795–1856) and Russian in New Haven a Century Ago. *The Russian Review*, 1949, t. 8, Nr. 2, p. 127–134.
27. CONWEY, James. Catholic Education in the United States. Prepared for the Catholic Congress of Melbourne, Australia. *The Catholic Mind*, 1904, Nr. 20, p. 491–514.
28. CURRAN, Patrick J. Education in New Amsterdam. *De Halve Maen*, 1975, t. 60, Nr. 2, p. 5–6.
29. DRAPER, Andrew S. Public School Pioneering in New York and Massachusetts, *Year Book of the Holland Society of New York. For the two years 1892 and 1893*. New York: Holland Society of New York, 1893, p. 119–149.
30. DUFFY, John. *History of Public Health in New York City, 1625–1866*. New York: Russell Sage Foundation, 1968, t. 1.
31. DUNSHEE, Henry Webb. *History of the School of the Collegiate*. Reformed Dutch Church in the City of New York, from 1633 to 1883. Second edition, revised and enlarged. New York: Print of the Aldine Press, 1883.
32. EDWARDS, Benjamin. *Adam Roelantsen: the First Schoolmaster in New York*. Brooklyn, New York, 1937.
33. ERIKSONAS, Linas. The Lost Colony of Scots: Unravelling Overseas Connections in a Lithuanian Town, *Ships, Guns and Bibles in the North Sea and the Baltic States K. 1350 – K. 1700*. Edited by A. I. Macinnes, T. Riis and F. G. Pedersen. East Linton, East Lothian: Tuckwell Press, 2000, p. 173–187.
34. FALCO, Nicholas. The Empire State’s Search in European Archives. *The American Archivist*, 1969, t. 32, Nr. 2, p. 109–123.
35. FINEGAN, Thomas E. Colonial Schools and Colleges in New York. *Proceedings of the New York State Historical Association*, 1917, t. 16, p. 165–182.
36. FRIJHOFF, Willem; JAAP, Jacobs. *The Dutch, New Netherland, and Thereafter (1609–1780s). Four Centuries of Dutch-American Relations*. Edited by Hans Krabbendam, Cornelis A. van Minnen, Giles Scott-Smith. Amsterdam–New York: Boom–SUNY Press, 2009, p. 31–38.
37. FRIJHOFF, Willem. Dutchness in Fact and Fiction. *Going Dutch: The Dutch Presence in America, 1609–2009*. Edited by Joyce D. Goodfriend, Benjamin Schmid, and Annette Stott. Leiden: Brill, 2008, p. 327–358.
38. FROST, William Lee. *356 Years of Formal Education in New York City. A Beautiful and Fruitful Place. Selected Rensselaerswijck Papers*. Albany, New York: New Netherland Pub., 1991, t. 1, p. 183–186.
39. GALANTIÈRE, Lewis. *Area Study Programs: the Soviet Union and Eastern Europe*. Free Europe Committee. Mid-European Studies Center, 1955: Institute of Government and Public Affairs, University of Illinois.

40. GALUSH, William J. What Should Janek Learn? Staffing and Curriculum in Polish–American Parochial Schools, 1870–1940. *History of Education Quarterly*, 2000, t. 40, Nr. 4, p. 395–417.
41. GEHRING, Charles T. Documentary Sources Relating to New Netherland. *Colonial Dutch Studies: An Interdisciplinary Approach*. Edited by Eric Nooter and Patricia U. Bonomi. New York: New York University Press, 1988, p. 33–51.
42. GEHRING, Charles T. New Netherland Manuscripts in United States Repositories. *De Halve Maen*, 1983, t. 57, Nr. 3, p. 5–8.
43. GEHRING, Charles T. The Survival of the Dutch Language in New York and New Jersey. *De Halve Maen*, 1984, t. 58, Nr. 3, p. 7–9, 24.
44. GOODFRIEND, Joyce D. Foreigners in a Dutch Colonial City. *New York History*, 2009, t. 90, Nr. 4, p. 241–269.
45. GOODFRIEND, Joyce D. The Dutch Colonial Legacy: „Not Hasty to Change Old habits for New“. *De Halve Maen*, 1992, t. 65, Nr. 1, p. 5–9.
46. GOODWIN, Maud Wilder. *The Dutch and English on the Hudson. A Chronicle of Colonial New York*. New York: Cosimo, InK., 2005.
47. GORDON, Thomas F. *Gazetteer Of The State Of New York: Comprehending Its Colonial History, General Geography, Geology, And Internal Improvements*. Philadelphia: T. K. and P. G. Collins, Printers, 1836.
48. GÓRSKI, Konrad. Uparta legenda o Janie z Kolna. *Głos Demokratyczny*, 1946 03 31, Nr. 1, p. 6.
49. GREENE, Victor. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wytrwal]. *The American Historical Review*, 1970, t. 75 (6), p. 1777–1778.
50. GRONIOWSKI, Krzysztof. Polonia a Partia Republikańska w XX wieku. *Dzieje Najnowsze*, 2001, t. 33, Nr. 1, p. 213–238.
51. HAY, John. The Limits of Recovery. The Failure of James Gates Percival. *Early American Literature*, 2020, t. 55, Nr. 1, p. 111–144.
52. *History of New York State, 1523–1927*. Edited by James Sullivan. New York and Chicago: Lewis historical publishing company, InK., 1927, t. 5.
53. HOLMES, Pauline. *A Tercentenary History of the Boston Public Latin School, 1635–1935*. Cambridge: Harvard University Press, 1935.
54. HÖLSCHER, Lucian. Virtual Historiography: Opening History Toward the Future. *History and Theory*, 2022, t. 61, p. 27–42.
55. JAAP, Jacobs. It Has Pleas'd the Lord That We Must Learn English: Dutch New York After 1664. *Dutch New York, between East and West. The World of Margrieta van Varick*. Edited by Deborah Krohn, Peter N. Miller, and Marybeth De Filippis. New York: Bard Graduate Center, 2009, p. 55–65.
56. JAAP, Jacobs. *Petrus Stuyvesant: een levensschets*. Amsterdam: Bakker, 2009.
57. JAAP, Jacobs. *The Colony of New Netherland: A Dutch Settlement in Seventeenth-Century America*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.
58. *Jamestown Pioneers from Poland*. Edited by Joseph Wiewiora, third edition. Chicago: Polish American Congress Charitable Foundation, 2007.
59. JUHÁSZ, Levente. Johannes Kelpius (1673–1708): Mystic on the Wissahickon. *Cromohs Virtual Seminars. Recent historiographical trends of the British Studies (17th–18th*

- Centuries). Edited by M. Caricchio, G. Tarantino, 2006–2007, p. 1–9. Prieiga per internetą: www.cromohs.unifi.it/seminari/juhasz_kelpius.html
60. JURGĖLA, Constantine R. Lithuanian Contribution to America's Making. *Lithuanian Bulletin*, 1947, t. 5, Nr. 11, p. 5.
 61. JURGĖLA, Kostas Rudamina. Lietuvis pirmasis mokytojas New York. *Amerika*, 1940 05 17, Nr. 20, p. 2.
 62. KACZOROWSKA, Teresa. *Herodot Polonii amerykańskiej: Mieczysław Haiman (1888–1949)*. Warszawa: Muzeum Wychodźstwa Polskiego im. Ignacego Paderewskiego–Łazienki Królewskie, 2008.
 63. KALISCH, Philip Arthur. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wyrwał]. *Oregon Historical Quarterly*, 1970, t. 71 (3), p. 281–281.
 64. KANTOWICZ, Edward R. [Review of *Behold! The Polish–Americans*, by J. A. Wyrwał]. *The American Historical Review*, 1978, t. 83 (5), 1324–1325.
 65. KASNIŪNAS, Vytautas. 300 metų senumo gyva Lietuvos bajoro istorija. *Dirva*, 1969 08 29, Nr. 69, p. 6.
 66. KILPATRICK, William Heard. The date of the First School in New Netherland. *Educational Review*, 1909, t. 38, p. 380–392.
 67. KILPATRICK, William Heard. *The Dutch Schools of New Netherland and colonial New York*. Washington: Government Printing Office, 1912.
 68. KOOT, Christian J. Local Adaptations II: Anglo-Dutch Trade in New York. *Empire at the Periphery: British Colonists, Anglo-Dutch Trade, and the Development of the British Atlantic, 1621–1713*. New York: New York University Press, 2011, p. 151–178.
 69. KOTLJARCHUK, Andrej. *In the Shadows of Poland and Russia. The Grand Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the Mid–17th Century*. PhD dissertation. Huddinge: Södertörn University, 2006.
 70. KRASOWSKA, Constance T. *A Historical Outline of the Polish National Alliance. A thesis submitted to the Faculty of Arts of the University of Ottawa in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy*. Ottawa, 1953.
 71. KRAUT, Alan M. Oscar Handlin and the Idea That We Are a Nation of Immigrants. *Journal of American Ethnic History*, 2013, t. 32, Nr. 3, p. 26–36.
 72. KUSIELEWICZ, Eugene. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wyrwał]. *The Catholic Historical Review*, 1973, t. 59(3), 497–499;
 73. LIBISZOWSKA, Zofia. Mieczysław Haiman jako historyk emigracji polskiej. *Problemy Polonii Zagranicznej*, 1962–1963, t. 3, p.
 74. MADAJ, M. J. The Polish Immigrant, the American Catholic Hierarchy, and Father Wenczeslaus Kruszka. *Polish American Studies*, 1969, t. 26, Nr. 1, p. 16–29.
 75. MAGLIONE, Massimo. Evidence for the Establishment of Collegiate School in 1628. *A Beautiful and Fruitful Place. Selected Rensselaerswijck Papers*. Albany, New York: New Netherland Pub., 1991, p. 187–190.
 76. MANN, Arthur. Attitudes and Policies on Immigration: an Opportunity for Revision. *Publications of the American Jewish Historical Society*, 1957, t. 46, Nr. 3, p. 289–305.
 77. MEILINK-ROELOFSZ, M. A. P. A Survey of Archives in the Netherlands Pertaining to the History of the Netherlands Antilles. *De West–Indische Gids*, 1955, t. 35, p. 1–2.

78. MIKOŚ, Michael J. Dwight D. Eisenhower's Presidency of Columbia University. *Presidential Studies Quarterly*, 1985, t. 15, Nr. 3, 1985, p. 555–560.
79. MIKOŚ, Michael J. *Eisenhower at Columbia*. With an introduction by Eli Ginzberg. New Brunswick: Transaction Publishers, 2001, p. 48–56.
80. MIKOŚ, Michael J. Polish Language and Literature at Columbia University in New York: Early History (1915–1948). *The Polish Review*, 2016, t. 61, Nr. 3, p. 99–107.
81. MIKOŚ, Michał J. *Zarys historii polonistyki w Ameryce Północnej*. W opracowaniu Małgorzaty Smereczniak ze wstępem Bożeny Szałasty–Rogowskiej i posłowiem Wioletty Hajduk–Gawron. Katowice, 2012, p. 14–29.
82. MOORE, Powell A. [Review of *America's Polish Heritage: A Social History of the Poles in America*, by J. A. Wytrwał]. *Indiana Magazine of History*, 1961, t. 57(4), p. 385–386.
83. MORAWSKA-MEŻYŃSKA, Ewa. [Recenzja. Joseph A. Wytrwał, Behold! The Polish–Americans]. *Studia Polonijne*, 1982, t. 5, p. 311–317.
84. NGAI, Mae M. Oscar Handlin and Immigration Policy Reform in the 1950s and 1960s. *Journal of American Ethnic History*, 2013, t. 32, Nr. 3, p. 62–67.
85. NIESIECKI, Kasper. *Herbarz Polski*. Lipsk, 1834, t. 5.
86. NOORLANDER, D. L. For the Maintenance of the True Religion: Calvinism and the Directors of the Dutch West India Company. *The Sixteenth Century Journal*, 2013, t. 44, Nr. 1, p. 73–95.
87. O'CALLAGHAN, E[dmund] B[ailey]. *History of New Netherland or New York under the Dutch*. New York: D. Appleton & Company, 1848, t. 1.
88. O'CALLAGHAN, Edmund Bailey. *Calendar of Historical Manuscripts in the Office of the Secretary of State, 1630–1664*. Albany, New York: Kessinger Publishing, 1865.
89. OLSZEWICZ, Bolesław. O Janie z Kolna domniemanym polskim poprzedniku Kolumba. *Przegląd Geograficzny*, 1933, t. 8, Nr. 2–4, p. 51–65.
90. PAULDING, J. *Affairs and Men of New Amsterdam in the time of Governors Peter Stuyvesant*. New York: Casper K. Childs, 1843.
91. PIWONKA, Ruth. ...And I Have Made Good Friends with Them: Plants and the New Netherland Experience. *New York History*, 2008, t. 89, Nr. 4, p. 397–425.
92. PRATT, Daniel J. Annals of Public Education in the State of New York. *Annual Report of the Regents of the University*. Albany: The Argus Company, Printers, 1869, p. 830–886.
93. PULA, James S. Fact vs. Fiction: What do we really know about the Polish presence in early Jamestown? *The Polish Review*, 2008, t. 53, Nr. 4, p. 477–493.
94. PULA, James S. Joseph Wiczerzak (1931–2022). *The Polish Review*, 2023, t. 68, Nr. 3, p. 140–141.
95. PULA, James S. *Polish Americans. An Ethnic Community*. New York: Twayne Publishers, 1995.
96. PULA, James S. Pułaski at Savannah: A Journey through Fact and Fiction. *The Polish Review*, 2022, t. 67, Nr. 4, p. 5–33.
97. PULA, James S. Tadeusz Kościuszko: a Case Study in Constructed Historical Symbolism. *The Polish Review*, 2008, t. 53, Nr. 2, p. 159–182.
98. PULA, James S. *Wacław Kruszcza: A Polonia Historian in Perspective*. *Polish American Studies*, 1987, t. 44, Nr. 2, p. 57–69.
99. [Review of *Polish Past in America, 1608–1865*, by M. Haiman]. *New York History*, 1940, t. 21(1), p. 105–105.
100. SARNA, Johan D. The Mythical Jewish Columbus and the History of America's Jews. *Studies in Jewish Civilization*, 1996, t. 5, p. 81–95.

101. SCHAEFER, Richard Gerhard. A Manhattan Hortus Medicus?: Healing Herbs in Seventeenth-Century. *Tales of Gotham, Historical Archaeology, Ethnohistory and Microhistory of New York City*. New York: Springer New York, 2012, p. 31–56.
102. SCHIESL, Martin J. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wytrwal]. *The Polish Review*, 1972, t. 17(3), p. 126–127.
103. SHORTO, Russell. *The Island at the Center of the World. The Epic Story of Dutch Manhattan and Forgotten Colony That Shaped America*. New York: Vintage Books, 2005.
104. SYMMONS-SYMONOLEWICZ, Konstantin. [Review of *America's Polish Heritage: A Social History of the Poles in America*, by J. A. Wytrwal]. *Slavic Review*, 1962, t. 21(2), p. 362–364.
105. SKIRIUS, Juozas. XX amžiaus JAV lietuvių ir Lietuvos istorikų požiūris į generolą Tada Kosciuską. *Istorija*, 2011, Nr. 82, p. 47–55.
106. STOKES, Isaac Newton Phelps. *The Iconography of Manhattan Island*. New York: Robert H. Dodd, 1915–1922, t. I–IV.
107. SZYMCZAK, Robert. The Pioneer Days: Mieczysław Haiman and Polish American Historiography. *Polish American Studies*, 1993, Vol. 50, Nr. 1, p. 7–21.
108. The Story of New Amsterdam. *Year Book of the Holland Society of New York*, 1917, p. 80–81.
109. TRAVIS BEAL, Jacobs. The Adam Mickiewicz controversy, 1948: Eisenhower and Columbia. *Konteksty Kultury*, 2015, t. 12, z. 4, p. 474–488.
110. VALENTINE, David Thomas. Schools and Schoolmasters in the Time of the Dutch. VALENTINE, David Thomas. *Manual of the Corporation of the City of New York*, 1863, p. 559–561.
111. VALENTINE, D[avid] T[homas]. *Manual of the Corporation of the City of New York*. New York: McSpedon et Baker, Printers, 1860.
112. VALENTINE, David Thomas. *Manual of the Corporation of the City of New York*. New York: Common Council, 1849.
113. VAN CLEAVE, Peter D. Rescuing the Albany Records from the Fire: Redeeming Francis Adrian van Der Kemp's Notorious Attempt to Translate the Records of New Netherland. *New York History*, 2015, t. 96, Nr. 3–4, p. 354–373.
114. VAN DER SIJS, Noline. *Cookies, Coleslaw, and Stoops. The Influence of Dutch on the North American Languages*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009, p. 18–111.
115. VAN LAER, Arnold J. F. Letters of Wouter van Twiller and the Director General and Council of New Netherland to the Amsterdam Chamber of the Dutch West India Company, August 14, 1636. *The Quarterly Journal of the New York State Historical Association*, t. 1, Nr. 1, 1919, p. 44–50.
116. VAN VEEHTEN, Emma. *Early Schools and Schoolmasters of New Amsterdam, Historic New York During Two Centuries*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1898, p. 321–344. Taip pat atskiras atspaudas.
117. VAN ZWIETEN, Adriana E., Glimpses of childhood in the colony of New Netherland. *Glimpses Explorers, fortunes & love letters: a window on New Netherland*, Edited by Martha Dickinson Shattuck. Albany, New York: Mount Ida Press, 2009.
118. VECOLI, Rudolph. J. [Review of *Poles in American History and Tradition*, by J. A. Wytrwal]. *The Journal of American History*, 1970, t. 57(2), p. 401–402.
119. VENEMA, Janny. *Beverwijck. A Dutch Village on the American Frontier, 1652–1664*. Albany, New York: Verloren / Hilversum, 2003.

120. *Vijf dagregisters van het kasteel Sao Jorge da Mina (Elmina) aan de Goudkust (1645–1647)*. Uitgegeven door K. Ratelband. Hague: Martinus Nijhoff, 1953.
121. WALASZEK, Adam. Images of Neighbors and Poles in Early 20th Century Polish American School Books. *Polish American Studies*, 2007, t. 64, Nr. 1, p. 5–25.
122. WALSH, James J. *History of medicine in New York. Three centuries of medical progres*. New York: National American Society, InK., 1919, t. 1, p. 19–24.
123. WAQUET, Françoise. *Latin, or the Empire of a Sign: From the 16th to the 20th Centuries*. Translated by John Howe. London: Verso, 2001, p. 19–26.
124. WASILEWSKI, Krzysztof. Polonijna prasa wydawana w Stanach Zjednoczonych w latach 1870–1924 w dostępie cyfrowym. *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, 2018, t. 11, Nr. 2 (21), p. 115–135.
125. WATERBURY, Jean Parker. *A History of Collegiate School, 1638–1963*. New York: K. N. Potter, 1965.
126. *Who's Who in Polish America*. Editor in Chief by Rev. Francis Bolek. New York: Harbinger House, 1943.
127. WIECZERZAK, Joseph. Pre- and Proto-Ethnics: Poles in the United States before the Immigration „after bread“. *The Polish Review*, 1976, t. 21, Nr. 3, p. 11.
128. WOŹNIAK, Jan. Trzecia Rocznicza Zgonu Red. Józefa Dubickiego. *Głos Nauczyciela*, 1987, t. 2, Nr. 4, p. 11.
129. ZENKEVICH, I. V. Famous Americans and learning of the Russian Language in the USA in the XIX century. *Jazyk i tekst*, 2019, t. 6, Nr. 1, p. 135–141.
130. ZWIERLEIN, Frederick James. *Religion in New Netherland, 1623–1664: a history of the development of the religious conditions in the province of New Netherland 1623–1664*. New York: John P. Smith printing Company, 1910.

Alexander Carolus Curtius (1659–1661), Rector of the Latin School of New Amsterdam (New York): Deconstructing the Myth of American Polish Historiography

Dr. Aivas Ragauskas

Vilnius University, Universiteto St. 7, LT-01131 Vilnius, Lithuania
E-mail: aivas.ragauskas@if.vu.lt

Summary

The article analyses the 1930s–1960s. Polish-American authors used the cult of “Polish heroes” (Tadeusz Kościuszko, Kazimierz Pułaski, Alexander Carolus Curtius, etc.) to build ethnic pride among the Polish diaspora, to shape the historical cultural identity of the national community,

and to justify its legitimacy in US society and politics. It was part of a historical, cultural and political narrative. Like other national historiographies in the USA, Polish historiography was characterised by a closed-mindedness, an obsession with the search for the “founding fathers” and “founding fathers” of “one’s own” nationality in the history of the USA. The exaggerated prominence of Poles was unhistorical and reflected the need for a “desired history”. This egoistic historiography is sometimes even called “ethnic chauvinism”.

The discoverer of A. C. Curtius and the most important creator of the myth in Polish historiography in the USA was the historian Mieczysław Haiman (1888–1949). A deconstruction of his texts suggests that he did not carry out independent research, but used sources and studies published by American authors, adding only the concept of a “pioneer Polish intellectual”. He deliberately chose unhistorical statements concerning the “pioneering” nature of this hero. The most important claims of the myth he has created are that A.K. Curtius was an Arian, a Polish professor who founded the first high school in New York, the first teacher and a physician. Mr. Haiman also put forward the constructive idea that A. C. Curtius might have been a member of the noble Kurcz or Kurczewski families.

It was his work that was used by later authors, including Lithuanian-Americans and others. They also “complemented” Haiman by crediting A. C. Curtius with teaching Greek and even Russian and Polish (Sigismund J. Sluska). The latter author has even added confusion to the solid Polish academic historiography (T. Wasilewski). In the 1950s. In the 1950s, an imaginary portrait of A. C. Curtius was created (by H. Archacki).

Recent historiography by US scholars has largely done away with the myth of the “Polish pioneer” A. C. Curtius, and has returned to the laconic pronunciation of the sources – “Professor from Lithuania”, a citizen of Poland-Lithuania, referred to as “Lithuanian” in Dutch sources. However, the myth, which has long since transcended the boundaries of academic historiography, will undoubtedly live on. The publication of a monograph on him in English, which is being prepared for publication by the author of this article, could contribute to a certain “overcoming” of this myth and to the “recovery” of the historicist A. C. Curtius.

Gauta / Received 2024 03 26
Priimta / Accepted 2024 09 23